

PATRONA İSYANI VE YENİÇERİLER: DÖRT GÖZLE BEKLENEN İHTİLALİN OSMANLI TAHTININ KÂBUSUNA DÖNÜŞMESİ

Abdulkasim GÜL

Erzurum Teknik Üniversitesi
abdulkasim.gul@erzurum.edu.tr
0000-0003-3916-1509

Öz

1730 Patrona Halil İsyanı ve isyanda yeniçerilerin varlığı bu makalenin mevzusudur. Makale, kısa bir literatür değerlendirmesini ihtiva eden girişten başka altı kısım olarak düzenlendi. Çalışmada önce isyancıların kim olduğu ortaya koyuldu, onların muhitleri ve dayandıkları-ortaklık ettikleri kesimler tanıtıldı. Ardından iktidarı etkileme ve muhalefet etme bakımlarından yeniçeriliğin temel güç haline gelişinin süreci ortaya koyuldu. Üçüncü kısmında Patrona İsyanı öncesinde sultanın ve iktidarın meşruiyeti değerlendirildi, Osmanlı siyaset dünyasındaki isyan/ayaklanma vakiasına uygunluğu tartışıldı ve isyanın sebeplerinden doğrudan yeniçerileri ilgilendirenler üzerine yoğunlaşıldı. Sonraki iki kısımda isyanın süreci ele alındı; isyancıların kararları ve yeni hükümet üzerindeki baskılarıyla birlikte bütün yeniçerilerin bu süreçteki davranışları incelendi. Son kısımda ve sonuçta, isyanın siyasal yapıda oluşturduğu kırılma ve iktidara yönelik ortaya çıkardığı yeni tehditler tespit dilmeye çalışıldı.

Anahtar kelimeler: İsyân, III. Ahmed, Damat İbrahim Paşa, Patrona Halil, Yeniçerilik, Arnavutlar.

71

Dîvân *DİSİPLİNLERARASI
ÇALIŞMALAR DERGİSİ*
Makale

Cilt 27 sayı 52 (2022/1): 71-124
Gön. Tar.: 04.10.2021
Yay. Tar.: 30.06.2022
doi: divan.953492

Giriş

1703'te İstanbul'da çıkan ve Edirne'de bulunan Sultan II. Mustafa'nın saltanatına son veren bir isyan neticesinde padişah olan III. Ahmed, yirmi yedi yıl sonra 28 Eylül 1730 Perşembe günü başlayan isyan akabinde tahta veda etmek zorunda kaldı. Osmanlı döneminde 43 Vakası¹, "ihtilal" ve "fitne" şeklinde adlandırılan isyan XX. yüzyılın başından itibaren, isyancıların reisi Patrona Halil'e nispetle üretilen Patrona İsyanı veya Patrona Halil İsyanı adlarıyla bilinmektedir.²

Patron İsyanı üzerine oldukça geniş bir literatür vardır.³ Bu vaka, döneminde bile fazla ilgi çektiğinden hakkında müstakil eser veya risaleler kaleme alınmıştır.⁴ Vakanüvisler dahil Osmanlı müverrihlerinin isyancılar, çevreleri ve bağlantılarıyla alakalı görüşleri ma-

1 Fahri Derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe," *Tarih Dergisi* 27 (2011); 102.

2 İsimlendirmeye alakalı bkz. Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi ve Terekesi," *OTAM* 24 (2008); 100.

3 Patrona İsyanı literatürünün oldukça teferuatlı bir listesi Selim Karahasanoğlu tarafından yapılmıştır. *Politics and Governance in the Ottoman Empire: The Rebellion of 1730*, (Cambridge; Department Of Near Eastern Languages And Civilizations, Harvard University 2009), 17-22. İsyanın anlatıldığı Osmanlı dönemi kaynaklarını için bkz. Bekir Sıtkı Baykal, "Patrona Halil Ayaklanması ile İlgili Kaynaklar Hakkında," *IV. Türk Tarih Kongresi* (1952); 177-182. Hakan Yılmaz, "Patrona Vak'ası Hakkında Yazılmış Kısa Kronikler ve Devrin Vak'anüvisi Küçük Çelebi-zâde İsmâil 'Asım'ın Tarihçesi," *Doğu Batı* 85 (2018): 179-216. Yalçın Gezer, "Yazma Eserler Işığında Patrona Halil İsyanı Hakkında Yeni Bir Değerlendirme," *III, Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri* (25-26 Mayıs 2015): 331-351.

4 Bu vakayı esas alan kaynaklar şunlardır. *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi*, (yay. haz. Faik Reşit Unat), (Ankara: TTK Basımevi, 2014). *Destârî Sâlih Tarihi*, (yay. Bekir Sıtkı Baykal), (Ankara: DTCF Yayınları, 1962). Hakan Yılmaz, "Patrona Halil Vak'ası Hakkında Yeni Bir Kaynak", *HAİDXVI/189* (2009): 42-44. Karahasanoğlu, *Politics and Governance (Vakı'a Takriri Binyüzkırkçü'de Terkiib Olunmuştur.)* Abdulkasim Gül, "Di-yarbakır Ziya Gökalp Kütüphanesindeki Patrona Halil İsyanı Adlı Yazma," *ETÜTD* 1 (2021): 7-32.

kale içerisinde verildi. Kısaca ifade etmek gerekirse Osmanlı kaynaklarının itaatsizlik ve muhalefet karşısındaki umum tavırları bu isyan için de geçerlidir. Yani elebaşları ve iştirak edenleri asi, zorba veya benzeri kelimelerle vasıflandırmalarına rağmen şartları açıklama veya vakaların sebeplerini göstermeden geri durmamışlardır.

Sonraki dönem kaynaklarının bazıları Osmanlı müverrihlerinin tesirinde kalmışken bazıları eleştirel yaklaşmıştır.⁵ “Lale Devri”⁶ isimlendirmesine kaynak olan Ahmed Refik’in aynı adlı kitabı, sonraki dönemdeki ilk çalışmadır. Lâle Devri şatafatını temel alan kitaba göre isyan, memleketin geri kalmışlığını fikri gelişmeyle aşmaya çalışan ve yeni bir düzen kurmaya çalışan İbrahim Paşa’ya karşı gelişen bir hareketti. Bundan kaynaklı olarak isyancı cephe; gelişmeye karşı olan yeniçeriler, onların tahrikiyle hareket eden esnaf ve ahalinin dine bağlılığını suiistimal eden ulema ittifakından oluşmaktaydı.⁷ Osmanlı hükümetine ve saltanatına karşı gelişen bütün isyanlarda hocalarla yeniçerilerin ittifakı var olduğu görüşünde olan Ahmed Refik’e göre Ayasofya vaizi İspirizâde Ahmed Efendi ve sabık İstanbul kadısı Zülâli Hasan Efendi, Sultan III. Ahmed’i düşürmeye çalışanları idare edenlerdi.⁸

Münir Aktepe’nin *Patrona İsyanı 1730* adlı kitabı, isyan üzerine ilk akademik çalışmadır. Aktepe isyanın sebeplerini inceleyerek isyanın içinde olan kesimlerle alakalı düşünceler ortaya koymuştur. Aktepe devlet adamları ve ulema içinde memnuniyetsizlik ve rekabetin varlığına dayanarak kaptanıderya Mustafa Paşa’yı hükümet içi muhalefetin başı olarak tasvir etmiş, isyandaki tavırlarını IV. Mehmed’in tahttan indirilmesi sırasında Köprülü Fazıl Mustafa

5 Lâle Devri ve Patrona İsyanı hakkında modern literatürün değerlendirmesi için bkz. Selim Karahasanoğlu, Osmanlı Tarih yazımında “Lale Devri” Eleştirel Bir Yaklaşım, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 7 (2008), 129-144. Selim Karahasanoğlu, “İstanbul’un Lâle Devri mi? Tarih ve Tarih Yazımı,” *Masaldan Gerçeğe Lâle Devri*, haz. Mustafa Armağan, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014): 57-106.

6 Ahmed Refik Altınay’ın bu eserini Can Eritman incelemiştir. “Ahmed Refik’in Lâle Devri’ni Yazarken Kullandığı Kaynaklar ve ‘Lâle Devri’ Paradigması; Bir Teolojik İma”, *Doğu Batı*, 85 (2018): 11-29. Lâle Devri ve Damat İbrahim Paşa döneminin bir analizi için bkz. Feridun M. Emecen, “Matruşka’nın Küçük Parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve “Lale Devri” Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme,” *Osmanlı Araştırmaları* 52 (2018): 79-98.

7 Ahmet Refik Altınay, *Lâle Devri*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1973), 110-119.

8 Altınay, *Lâle Devri*, 118, 121.

Paşa'nın durumuna benzetmiştir.⁹ Aktepe ulemadan Şeyhülislam Abdullah Efendi'yi muhalif olarak gösterse de ittifak içine dahil etmemiş, Zülâli Hasan Efendi'yi ve İspirîzâde Ahmed Efendi'yi ise iş birlikçi saymıştır. Yine o, Rumeli kazaskeri Başmakçızâde'nin ve bazı devlet görevlilerinin isyancılarla birlik olduğu fikrindedir.¹⁰

Lâle Devri ve Patrona İsyanı üzerine çalışmalarıyla bilinen Selim Karahasanoğlu, *erken modern Osmanlı dünyasında bir siyaset etme biçimi*¹¹ ve *iktidar çekişmesinin ürünü*¹² olarak gördüğü isyanın bir organizasyon içinde gerçekleştiği görüşündedir. Karahasanoğlu'na göre Patrona Halil ve çevresindekiler bir ekip olarak ele alınmalıdır.¹³ Bu ekipte esnaf yeniçerilerin ağırlıkta olduğu, İran seferine Şehzade Mahmud'la gitme fikrinde olan bir kesim vardı. Ayrıca hükümetin içinden ve dışından bazı kesimlerle bağlantıları vardı ki isyanın başarılmasını bunların organizasyon ve iktidar hırsı sağlamıştı.¹⁴ Karahasanoğlu *Vâkı'a Takrîri* adlı eserin etkisiyle olsa gerek İspirîzâde Ahmed Efendi'yi doğrudan organizatör ve sadrazamı canından, sultanı tahtından eden sürecin hazırlayıcılarından biri olarak görmüştür.¹⁵

İsyanı, Avrupa'yla yakınlaşmayla ortaya çıkan eksen kaymasını kabul etmeyen askerî elitlerin ve ulemanın sultandan desteğini çekmesi şeklinde açıklayan Robert W. Olson, kötü şartlarda olan esnafı da ihtilalin hızlanmasında bir unsur olarak değerlendirmiştir.¹⁶ Şerif Mardin ise gerçekleşmeyen şark seferine destek veren esnafın, ekonomik sebeplerle "sınıf bilinci" içinde zevk ve eğlence

9 Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, (İstanbul: Altınordu Yayınları, 2016), 88-95. Aktepe, haris bir şahıs olarak bahsettiği Mustafa Paşa'nın sadarete ulaşma hedefi olduğunu yazmış ama bunu 1738 yılında İstanbul'a gelen Sandwich'e dayandırmıştır. Aslında Aktepe'nin isyanın iş birliği içinde geliştiğine ilişkin başvuruları da daha çok yabancı kaynaklardır.

10 Aktepe, *Patrona İsyanı*, 97-100.

11 Selim Karahasanoğlu, "1730 İsyanı," *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, II. Cilt, ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015), 143.

12 Karahasanoğlu, "İstanbul'un Lâle Devri mi?" 79.

13 Karahasanoğlu, "İspirîzâde Ahmed Efendi," 100. Selim Karahasanoğlu, "İspirîzâde Ahmed Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. EK1: 664-665.

14 Karahasanoğlu, "1730 İsyanı," 143.

15 Karahasanoğlu, "İspirîzâde Ahmed Efendi," 100, 103.

16 Robert W. Olsen, "Esnaf ve Patrona Halil İsyanı (1730): Osmanlı Siyasetinde Bir Eksen Kayması mı?" *Doğu Batı* 85 (2018): 217-230.

düşkünlüğüne tepki gösterdiğinde, silaha sarılma davetine müspet cevap verdiği düşüncesindedir.¹⁷

Kısaca ele alınan modern literatürde görüldüğü üzere ağırlıklı olarak isyanın mülki-askerî erkân, esnaf ve ulemanın hepsinin veya bazılarının iş birliği içinde gerçekleştirildiği kanaati vardır. Aşağıda bahsedileceği üzere -ulemadan bazılarının müdahil olduğunu görüşü dışında- dönem kaynakları bu görüşte değildir. Bu makale isyanın düzenlenişi bakımından modern literatürden ziyade Osmanlı müverrihlerinin görüşüne yakındır. Yani isyanın payitahttaki herhangi bir kurumsal güç merkezine dayanmadan çıkarıldığı ve iktidarın alt sınıf askerlerin girişimiyle yıkıldığı kanaatini taşımaktadır.

İsyanda yeniçeriliğin esas güç olduğunun kabulü, bu çalışma için de geçerlidir. Ancak burada literatürden farklı olarak yeniçerilik, Yeniçeri Ocağı'nın kurumsal yapısı dışında bir güç olarak ele alındı. Böylece yeniçeriliğin siyasi ve toplumsal yapıda muhalefet-iktidar tesisi bakımından durumu, kapıkulluktaki dönüşüm bağlamına göre değerlendirildi.

Makalenin diğer temel tezi, -sonuç kısmında açıklanan kendine mahsus özellikleri dışında- isyanın Osmanlı muhalefet geleneği içerisinde gerçekleştiğidir. Buna göre Sultan III. Ahmed ve sadrazamı Damat İbrahim Paşa'nın uzun iktidarı, Osmanlı toplumu ve siyasi hayatında isyan veya ihtilal hareketlerini meşru kılan şartlara sahip olduğundan yıkılmıştı. İsyancılar önceki isyan/ihtilaller hakkındaki bilgileri/tecrübeleriyle başarılı olmalarını sağlayacak zamanlama ve uygulamalara başvurmuşlardı. Bu yönüyle makale, Karahasanoğlu'nun isyanı Osmanlı tarihinde görülebilecek bir iktidarın görev süresinin "olağan" şekilde son erişisi olarak görmesiyle¹⁸ ortak noktadadır. Ancak şu farkla ki Patrona İsyanı'nda muhalefet geleneğine başvurmada ve dolayısıyla ayaklanmaya kalkışmada merkeze ait güçlerden ziyade taşrayı temsil edenler öncüydü.

İsyanın sebepleri üzerine yoğunlaşmayan bu makaleye esasen resmî kayıtlar kaynaklık etmektedir. İsyancılar hakkındaki takibatları görebilmek için özellikle çok sonrasına ait olanlar dahil olmak üzere mühimme defterlerine başvuruldu. Söz konusu defterlerde

17 Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler I*, (der. Mümtazer Türköne-Tuncay Önder) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 48, 100.

18 Karahasanoğlu, "1730 İsyanı," 143.

isyanın gerçekleşmesi bile teferruatıyla görülebilmektedir. Temel kaynak olarak ayrıca dönem eserleri incelendi. Özellikle vakanüvislerin resmî kayıtlarla aynı anlatıma sahip olmaları dışında bütün dönem kaynakları için geçerli bir durum, isyancıları ele alış ve değerlendirme bakımından aynı bakış açısidir. Bunun önemli bir sebebi aşağıda bahsedileceği üzere isyanın içinde hâkim zümrelerden ve devlet adamlarından kimsenin olmaması ve kaynaklarda bunlara dayalı anlatımın bulunmamasıdır.

1- İsyancılar Kimdi?

Dönem kaynaklarında bazı farklılıklarla isyanı başlatanlar yazılıdır. *Abdi Tarihi*'ne göre elebaşlar yeniçerilerin on yedinci bölüğünden Horpeşte'li Arnavut Patrona Halil ve Rusçuk'un Karalar köyünden altmış dördüncü cemaatten Muslu'dur. Bu kaynağa göre yeniçerilerden Ali Usta, Karayılan, Çınar Ahmed, Oduncu Ahmed, Emir Ali, Erzurumlu Mehmed, Küçük Muslu; cebecilerden Kutucu Hacı Hüseyin ve Manav İsmail, Turşucu İsmail ve bunlar gibi otuz nefer, diğer isyancılarıdır.¹⁹ Destarî Sâlih Efendi; Patrona Halil, Emir Halil, Muslu, Toska, Küçük Mehmed, Nalkıran, Gâvur Hacı ve diğerlerinin *yeniçerilik iddiasıyla* ayaklandıklarından bahsetmiştir.²⁰ *Diyarbakır Kütüphanesi Yazması*'nda "kırk altının yoldaşlarından Patrona Halil nam kalyoncu" ve "kırk birin yoldaşı Kara Ali"nin isyanı başlattığı, sonra dört kişinin daha katılıp altı kişiyle Kapalıçarşı'ya girdikleri malumatı vardır.²¹ Subhî Mehmed Efendi'yle ondan nakil yapan Şemdânî-zâde Süleyman Efendi, isyanı on yedi kişinin *yeniçerilik iddiasıyla* başlattığını ve Patrona Halil'i on yedinci bölüğe mensup olduğunu göstermiştir.²²

Kayıtlara göre Patrona Halil'e²³ isyan sırasında serdengeçti ağırlığı verilmiştir. Bir kaynağa göre ise ocağa ait on dört zeametten

¹⁹ *Abdi Tarihi*, 37, 47-48.

²⁰ *Destarî Sâlih Tarihi*, 7.

²¹ Gül, "Diyarbakır Yazması," 18.

²² Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi Sâmi ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte, İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin*, haz. Mesut Aydın, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007), 61. Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târîhi Mür'it- Tevârih*, I, haz. M. Münir Aktepe, (İstanbul: İÜEF Matbaası, 1976), 6, 15.

²³ Dönem kaynakları ve yakın zamanlara kadar romanlar dahil kitap ve diğer çalışmalarındaki Patrona Halil algısı, Selim Karahasanoğlu tarafından ince-

biri tahsis edildiğinden yayabeyi olmuştur.²⁴ Diğer ortalara mensubiyeti iddiasına karşılık o, esasen on yedinci bölüğün yoldaşydı. Yeniçeri Ocağı'nın en fazla mevcuda sahip ortalarından bu bölük Arnavutlara aitti.²⁵ Patrona lakabının ona Patrona gemisinde görev yaptığından verildiği rivayet edilmiştir. Ancak leventlikten mi yeniçeriliğe geçtiği yahut yeniçeri olarak mı donanmada görev aldığı belli değildir. XVIII. yüzyılda yeniçerilerin savaş zamanlarında tas-hih ve be-dergâh usulüyle donanmada istihdamları çok yaygındı. Bundan başka yeniçeriliklerini muhafaza ederek muvakkat veya ömür boyu kalyonculuk yapmışlardı.²⁶ Tahminlere göre görev yaptığı gemide ve sonrasında memleketinde bazı isyan hareketlerine öncülük etmiş, 1719 yılında Vidin ve Niş'te maaş için ayaklananlar içinde bulunmuştu.²⁷

Muslu, kulkethüdası tayin edildiğinden yeniçeriliği sabittir.²⁸ Ancak *emektar* yahut yeniçerilerin tabiriyle hizmet etmekten kurtulmuş *eski* olmadığından kulkethüdalığına tayiniyle alakalı olarak bir kaynakta hakkında "sakal salalı kırk gün olmamış habis" ifadesi geçmektedir.²⁹ Okuma yazma bilen Muslu, mülayim huylu ve tesirli konuşma kabiliyetine sahipti.³⁰

lenmiştir. Onun baldırıcıplak bir eşkıyadan düzene ayak kaldıran bir halk kahramanı arasında değişen farklı değerlendirilişi için bkz. Karahasanoğlu, "İstanbul'un Lâle Devri mi?" 75-80. Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 11-16.

24 Gül, "Diyarbakır Yazması," 26.

25 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi*, I, (haz. Mehmet Ali Beyhan), (Ankara: TTK Basımevi, 2003), 478. İsyan öncesine ve isyancıların öldürülmesi sonrasında ait maaş defterleri mevcut olsa da isyancıların hâkimiyeti dönemi maaş defteri yoktur. (BOA, MAD.d. 2484, 3940, 4064, 4065) On yedinci bölüğe ait 1142/Recec maaş defterinde birkaç Halil ismi varsa da bunlar Patrona Halil'e ait değildir. Çünkü onun öldürülmesi sonrasında ait kayıtlarda da bu esamiler mevcuttur. Patrona Halil'in isyan öncesinde esamisiz olduğu, tas-hihlerle yeniden deftere kaydedildiği durumu ortaya çıkmaktadır.

26 Bu husus için bk. Abdulkasim Gül, *Yeniçeriliğin Tarihi*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2022), 101-117. Patrona İsyanı'na katıldığından sorgulanan Arnavut Uzun Hüseyin adlı bir arkadaşı, onunla kalyonculuk zamanlarından arkadaş olduğunu anlatmıştır. BOA, C.DH. 5071.

27 Aktepe, *Patrona İsyanı*, 101-102.

28 BOA, C.ML, 29465.

29 *Mür'it-Tevarih*, I, 15. *Subhî Tarihi*, 58.

30 Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, Türkçeye çeviren Kaymakam Nazmi, (Ankara: Büyük Erkânharbiye, 1934), 321. (Patrona İsyanı'yla alakalı kısım bu esere sonradan ilave edilmiştir. Mütercim bu hususu izah ederek kısmı

Çınar Ahmed, yeniçeri ve serdengeçti ağası olduğundan başserdengeçti ağası seçilmişti.³¹ Aynı kişiler olup olmadığı tespit edilmeyen Kara Ali veya Emir Ali'nin 1727 yılında İzmir'deki büyük bir kavgaya iştirak edip İstanbul'a firar edenlerden oldukları iddia edilmiştir.³² Ancak isyana ilişkin kayıtlarda Kara Ali'nin yeniçeriliği görülmediği gibi cebeci olduğu ve isyan öncesinde Hemedan muharebelerine serdengeçti ağası olarak katıldığı sıhhatli malumatlar veren bir kaynaktan mevcuttur.³³

Patrona İsyanı'ndan sonra 26 Mart 1731 gecesi bir isyan teşebbüsü olmuş, akabinde hatt-ı hümayun yayınlanmıştır. Bunda birinci ve ikinci isyan için Arnavutlar suçlanmış, isyancı olarak onlar gösterilmiştir. Yine aynı zamanlarda çıkarılan diğer bir hatt-ı hümayunda ise esami sahibi yeniçerilerin kışlarında yatıp kalkmaları mecbur olmasına rağmen bazılarının *bekâr odalarında, hanlarda ve hamamlarda kaldığı, eşkıyanın* da onların kıyafetine girip askerilik tasladığı ve sahih yeniçerileri yoldan çıkardığı, zabitlerin bu yerlerde kalanları zapt edemediği ve fesatlıklarına mâni olamadığı, bütün bu bahsedilenlerin iki de bir halka zulüm ve eşkıyalık için isyana kalkıştıkları anlatılmıştır.³⁴ 1731 Mayıs'ında Anadolu ve Rumeli'ye gönderilen emirlerde İstanbul'da biriken Müslim ve zimmi Arnavut, Laz ve çiftbozan Türk taifesinin *han, hamam ve bekâr evlerinde* biriktiği, bunların milletin malına mülküne saldırmak için isyan çıkardıkları, Etmeydanı'nda serdengeçti ağası, bayraktar veya bayrak hasekisi olarak birikenlerin, kendilerine tabi olan bu *rezillerle* gece-gündüz evleri basıp yağma ettikleri anlatılmıştır.³⁵ Ekim 1731 tarihli diğer bir emirde ise isyanlara sebep olanların çoğunun, Arnavutlar kastedilerek Rumeli'den gelenler olduğu yazılıdır.³⁶

çıkarmamıştır. Bu çalışmada kaynak içinde bulunulan eserin adıyla verilecektir.)

31 *Abdi Tarihi*, 55. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1444.

32 Aktepe, *Patrona İsyanı*, 70. Münir Aktepe isyancı reisi olarak Emir Ali'yi gösterse de ("1727-1728 İzmir İsyanına Dair Bazı Vesikalar," *Tarih Dergisi*, 8 (1956): 71-98) adlı makalesinde ismi geçenler içinde hem Kara Ali hem de Emir adlı kişiler vardır. İzmir isyanındaki yeniçerilerin farklı kişiler olduğu ve isim benzerliğinin bulunduğu düşünülmektedir.

33 Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü*, (haz. Songül Çolak-Metin Aydar), (İstanbul: TYEKB Yayınları, 2019), 393.

34 BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1675, 1746.

35 BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 28, 29.

36 BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 414-418.

Bu kayıtlar bize isyancıların kim olduğunu göstermektedir. Öncelikli husus, esami sahibi yani ocağa kayıtlı bazı yeniçerilerin isyancılara katıldığıdır. Ancak esas suçlananlar, “onları yoldan çıkaranlar”; hanlarda, hamamlarda ve bekar odalarında kalanlardı. Kapıkulluğunun aldığı yeni şekilde yeniçeri, cebeci veya diğer sınıflara mensubiyetin ocaklara bağlı olma veya maaş almayla alakası kalmamıştı. Savaş zamanlarında piyade ocaklarının mevcudu olabildiğince artırılır, kaydedilenler sefer sonrasında kısa zaman içinde yeniden silinirdi. Aynı durum daha fazlasıyla taşra için de geçerliydi. İstanbul’da yaşayanlar hemen her türlü işte çalışırdı. Bu yüzden İstanbul’da hamal, kayıkçı, arabacı, fırıncı ve diğer her meslek mensubu, daha fazlası yeniçeri olmak üzere -ocaklara kayıtlı olmayan- büyük bir askerî kitle vardı. Esami sahibi olmayanlar kışlalara giremediklerinden, esamisi olanların bir kısmı ise kışlalara sıkı kurallarına tabi olmak istemediklerinden kendilerini buluşturan mahalleri kullanırlardı.

En basit düzensizlik hareketlerine girişenlerin bile sahih yeniçeri kabul edilmemesi, resmî kayıtlarda görülen genel tavidir. Yani askerî zümreye mensup oldukları bilinse de tavır ve davranış itibarıyla bu sınıfa yakıştırılmazlardı. Bu hallerde onlar; askerîliklerinden başka bir mensubiyetle, kötü bir sıfatla birlikte meslekleri, memleketleri yahut milletleri üzerinden tanıtılırlardı. Tabii bu mensubiyet idare bakımından tek taraflı bir değerlendirme değildi. Bahsedileceği üzere isyancıların davranışlarını yönlendiren ve onların öne çıkardıkları bağlantılar, askerîlik dışındaki hususlardı.

Kayıtlardaki isyancı askerlere olan tavır müverrihlerde de görülmektedir. Onları *bi-akl eşhâs* (akılsız kişiler), *bir gürûh-ı bî-bâk* (çekinmez bir grup) ve *bir alayı-ı dellâk-ı nâ-pâk* (temiz olmayan bir alay tellak), *erâzil* (reziller), *eşrâr* (kötüler) gibi aşağılayıcı sıfatlarla anlatmışlardır.³⁷ Yazdıklarına göre ocaktan atılan Muslu, kahve veya sebze-meyve satan yahut tellaklık yaparken Patrona Halil kavun ve karpuz satmakla meşguldü.³⁸ İlginçtir aynı dil, özellikle isyancıların alt sınıftan olmalarını vurgulayan yabancı müşahitlerin anlatışlarında da vardır. Mesela bir yabancı kaynaktan isyanı başlatanların *hakaret ve sövülmeğe layık kişiler olduğu*, Patrona Halil’in

³⁷ *Abdi Tarihi*, 37. *Destarî Sâlih Tarihi*, 7.

³⁸ *Mür’î’t- Tevârih*, I, 6, 15. Kelemen Mikes, *Türkiye Mektupları*, terc. Sadrettin Karatay, (Ankara: TTK Basımevi, 2014), 141-142.

sokaklarda eski elbise sattığı, Muslu'nun manavlık yaptığı, Emir Ali'nin ziyadesiyle küstah ve ahlaksız bir adam olduğu yazılıdır.³⁹

Tahkir maksatlı gösterilen, bir meslekle veya işle meşguliyetleri ise yeniçeri ve diğer askerî zümreler için serbest olma bakımından kanunen meşru, esami sahibi olmayanların yani maaş almayanların geçinmeleri bakımından elzemdi.

Kayıtlardaki üçüncü bir zümre, meslektaşlık veya hemşerilik-ırktaşlık yönleriyle askerilerle münasebetleri olan ve İstanbul'daki hizmet sahalarında istihdam edilenlerdi. Bunlardan öne çıkanlar, isyancıların çevrelerini ve dayanaklarını teşkil eden, isyan sonrasında takibata tabi tutulan Arnavutlardı.⁴⁰ Yeniçeriler içinde zaten çok fazla Arnavut varken bunların İstanbul'daki ırktaş çevreleri de çok genişti. Her türlü işle meşguliyetlerinden başka bu dönemde İstanbul'daki hamamlarda çalışan tellakların çoğu Arnavut'tu.⁴¹ Subhî Efendi'ye göre İstanbul nüfusunun onda birini teşkil eden Arnavutlar arasında Patrona Halil'in itibarı oldukça yüksekti.⁴² Zaten o, yeniçerilerle bir tartışması esnasında maiyetinde on iki bin Arnavut olduğu tehdidiyle bunu göstermiştir. İsyân sırasında kendine bir müdahale olduğunda İstanbul'u yakmak için tellak Arnavutları görevlendirmişti.⁴³ İsyân sonrasında da hemşerilerine timar-zeamet ve mukataalar sağlamıştı.⁴⁴

Neticede isyanı başlatanlar ve başardıktan sonra hükümet üzerinde baskı kuranlar; *kendi ocaklarına mensup bazı askerlere ve milletleri-mesleklerinden kesimlere dayanan, geçmiş vakaların tecrübesiyle isyan havası içinde askerlerin ve ahalinin bir kısmının kendilerine iştirakiyle maksatlarının gerçekleşebileceğini düşünen*

39 *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 297.

40 BOA, C.DH. 5071. BOA, A.DVN, KLB.d. 44, s. 14, 27.

41 İsyândan dokuz ay sonra yapılan yoklamaya göre İstanbul sur içindeki 109 hamamda çalışan 1488 tellak ve natırın 849'u Arnavut'tu. Sonrasında da bu nispet daha yüksekti. Ahmet Yaşar, "18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Hamam Tellakları Üzerinde İktidarın Gözetimi," *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 8, (2020): 405-417. İsyân sonrasında büyük bir takibat yapıldığından öncesinde Arnavutların sayıları daha yüksek olmalıdır.

42 *Subhî Tarihi*, 79.

43 *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 333, 347.

44 *Mür'î't- Tevârih*, I, 15. Patrona Halil tarafından gasp edilen bazı mirî araziler ve timarların kayıtları için bkz. Hakan Yılmaz, "İsyânın Gölgesindeki İstanbul: Yeni Arşiv Belgeleri Işığında 1730 Patrona İsyânı," ed. Feridun M. Emecen - A. Akyıldız - E. Safa Gürkan, (İstanbul: İBB-29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016), 429.

yeniçeriler ve cebecilerdi. Dolayısıyla isyan, *küçük bir topluluğunun, etraflıca bir tertibe dayanmayan girişimiydi*. Aşağıda bahsedileceği üzere onlar, hemen herkese tesir eden şartların mevcudiyeti, yani bütün ahalinin idareden memnuniyetsizliği itibarıyla muvafak olmuşlardır. İsyanlılara her zümreden katılan ve destek veren olmuşsa da bu isyanın sonraki aşamalarında gelişmiştir. Sayılarının binlere ulaştığı ve artık hedeflerine yaklaştıklarının belirginleştiği ikinci gün, başta yeniçeriler olmak üzere kapıkulu ocakları mensuplarından çok fazla iştirakçi vardı.⁴⁵ Bir yazmada onlardan doğrudan “asker” olarak bahsedilmişken⁴⁶ isyan sonrası cezalandırmalara ilişkin kayıtlara göre her sınıftan asker vakaya müdahildi.⁴⁷

Aşağıda vasıfları ve çevreleri tasvire devam edilecek isyancıların, girişimlerinin hemen öncesinde destek isteyebilecekleri, ittifak edebilecekleri veya fiillerinin meşruluğunu tasdik ettirebilecekleri bazı kesimlerle temasları olmuştur. İsyanın birkaç gün önce her zaman için geçerli bir usul olan “kâğıt bırakma”yı kullanmışlardı. Şeyhülislam Abdullah Efendi ve Ayasofya vaizi İspirî-zâde Ahmed Efendi’ye tezkire vermişler, Orta Cami’ye kâğıt bırakılarak harekete geçecekleri hususunda ocak ihtiyarlarını haberdar etmişlerdi.⁴⁸ Ancak isyanın işleyişi bu teşebbüslerin bir bağlantı geliştirdiğini göstermemektedir.

Kaynaklar küskün, dışlanan ve itibar kaybına uğrayan tecrübeli devlet adamlarından bahsetmiş olsalar da bunların isyana müdahil olduklarını mevzubahis etmemişlerdir. Yine resmî kayıtlarda suçlanan, hakkında takibat yapılan veya cezalandırılan bir devlet adamı yoktur. 1703 isyanında bazı askerlerin hareketlerini fırsata çeviren ulema ve devlet adamları⁴⁹ bu isyan için söz konusu değildi. Aslında bu sorgulanması gereken bir durum ortaya çıkarmaktadır ki İbrahim Paşa’nın sadareti bazı kesimleri huzursuz etse ve umum vaziyette bir ihtilal beklentisi olsa da hükümet içinde veya

45 *Abdi Tarihi*, 47-48. Gül, “Diyarbakır Yazması,” 19.

46 Gül, “Diyarbakır Yazması,” 19-20.

47 Aşağıda mühimme defterleri ve 44 numaralı kalebend defterinden kayıtlar verilecektir. İsyan sonrası takibe uğrayan yeniçerilerin bazılarının gösterildiği liste için bkz. Selim Karahasanoğlu, “A Tulip Age Legend: Consumer Behavior And Maternal Culture In The Ottoman Empire (1718-1730), (Doktora Tezi, State University of New York at Binghamton, 2009), 199-200.

48 *Subhî Târihi*, 20-21. Yılmaz, “İsmâil ‘Asım’ın Tarihçesi,” 203.

49 Bu isyanın incelemesi için bkz. Rifa’at Ali Abou-El-Haj, *1703 İsyanı, Osmanlı Siyasetinin Yapısı*, (çev. Çağdaş Sümer), (Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2011).

dışında üst sınıfların hareketlenmesine yol açmamıştır. Tabii güçlü vezirlerin taşrada ve devam eden birkaç cephele İran harplerinde bulunmalarının buna imkân vermediği düşünülebilirse de esasen Lâle Devri'ne tepki ahali ve alt sınıf askerler tarafından beslenmekteydi. Yağma için çok fazla kişinin İstanbul'a gelmesi de duruma bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Birbirlerinden nakiller yapan bazı kaynaklarda, isyancıların ulemadan bazı kişilerle ittifakının olduğu malumatı vardır. Vakânüvis Çelebi-zâde İsmail Asım, isyandan bir iki gün önce "bir fitneye karıştığı" için Filorya'da ikamete mecbur edilen Zülâlî Hasan Efendi'nin isyan gecesini saraya getirilmesini anlatırken onun isyancılarla ittifakını *büyük ihtimal*, fitnenin zuhurundaki dahlini *belki* ifadeleriyle aktarmıştır. Ayrıca isyan sonrasında Zülâlî Hasan Efendi'nin kazaskerliğe tayin edilmesini istediklerinde onun kendileri için azledildiğini söylediklerini yazmıştır.⁵⁰ *Subhî Târihi'*nde isyanın çıkışında dahli olduğu gösterilmeyen ama *müfsid ü mek-kar, hiyânet-kâr* olarak bahsedilen Zülâlî Hasan Efendi'in, soydaşları Arnavutlarla ittifakı olabileceği düşüncesiyle saray getirildiği yazılıdır.⁵¹ Eserini isyandan çok sonra yazan Şemdânî-zâde ise vaka içinde bulunan kişileri bir ortaklık içinde göstermiştir. O, Zülâlî Hasan Efendi'nin, devletin halini görüp sadrazama duyulan nefrete şahit olduğunu, sadrazam ve yanındakilerin bu devletin izmihlaline sebep olur dediğini, bu fikirleri İbrahim Paşa tarafından öğrenildiğinde Çekmece'deki çiftliğine sürüldüğünü, ancak o bu bir başlangıç beni böyle bırakmazlar, başımın çaresine bakmalı diyerek "Arnavud cibillet-i aslıyesi" üzere hemşerisi Patrona Halil ve müderrislerden Deli İbrahim'le gizlice isyanı başlattığını yazmıştır.⁵²

*Göynüklü Tarihi'*nde isyancılarla ulema arasında bir bağlantı yokken Zülâlî Hasan Efendi'nin yine Arnavut olduğuna dikkat çekilen *Abdi Tarihi'*nde, ondan sadece Damat İbrahim Paşa'nın öldürüldüğü gün isyancılarla görüşmek üzere gönderilmesinden bahsedilmiştir.⁵³ *Diyarbakır Kütüphanesi Yazması'na* göre isyancılar İspirî-zâde Ahmed Efendi'nin evine baskın yapmışlardı. Kendisini bulamamış ve evini yağmalamışlardı.⁵⁴ Çünkü o, hemen ilk günden

50 Yılmaz, "İsmâil 'Asım'ın Tarihçesi," 205, 209.

51 *Subhî Târihi*, 24.

52 *Mür'î't- Tevârih*, I, 6-7.

53 *Abdi Tarihi*, 53-55.

54 Gül, "Diyarbakır Yazması," 21.

itibaren sarayda yapılan meşveretlerin içindeydi.⁵⁵ *Vâkı'a Takrîri* adlı eserde Zülâlî Hasan Efendi'den hiç bahsedilmemiş, "riyâ-pîşe" (riyayı huy edinmiş) olarak tavsif edilen İspirî-zâde Ahmed Efendi ise padişahın hali meselesini görüşen ve bunu padişahın yüzüne söyleyen olarak gösterilmiştir.⁵⁶

Öncelikle şunu belirtmek gerek ki fetva veya dini meşruiyet ihtiyacından dolayı ulema ile bağlantı çabası ve hatta onları zorlama XVII. yüzyıldan itibaren gerçekleşen ayaklanmaların hepsinde vardır. 1703 isyanında şartların oluşmasını sağlayan ulemanın bir kesimine karşı diğerleri hemen ihtilalci askerlerin yanında yer almıştı. Hatta Fındıklılı Mehmed Ağa *Nusretname* adlı eserinde bu hususu "ihânet-i ulemâ" olarak müstakilen anlatmıştır.⁵⁷

1730 isyanında muhalefetin zemininin genişlemesinde ulemanın payı kabul edilebilirse de isyancılarla iş birliği yaptıkları hatta isyanı tertip ettikleri kanaati, isyancıların yukarıdaki tasvirlerine münasip düşmemektedir. Kayıtlarda buna ilişkin ima bile mevcut değilken müverrihlerin yazdıklarında, teması muhtemel olan Zülâlî Hasan Efendi dışında, isyancılarla ulema mensupları arasında açık bir bağlantı yoktur. Zülâlî Hasan Efendi'yle alakalı iddiaları isyandan birkaç gün öncesine aitken harekete geçileceğine ilişkin tezkire ve kağıtlar tek taraflı girişimdir. İsyanın çıkışıyla sultan ulemayı saraya toplandığından onların isyancılarla bağlantıları kesilmişti. Zülâlî Hasan Efendi'nin isyanın çıkmasının ardından acelece saraya götürülmesinin maksadı, Arnavutlara tesir etmesinin istenmesi de olabilir. Dikkat çeken diğer bir husus ise tezkire verilenlerden Şeyhülislam Abdullah Efendi'ye yönelik bir suçlama olmamasıdır.

Ulemayla ilişkiden bahis, bazı durumlardan kaynaklıdır. İsyanı çıkaranlar alt seviye zümreye mensuptu. Müverrihler için onlar kendi başlarına hareket edemeyecek ve karar alamayacak kişilerdi.⁵⁸ Bu yüzden bağlantı kurmak istedikleri veya sonra taraflarına

55 Meşveret meclisine katılanların isimleri verilmiştir. İspirî-zade de onlarla beraberdi. Yılmaz, "İsmâil 'Asım'ın Tarihçesi," 203.

56 Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 142-143.

57 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname, İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, (İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018), 714.

58 XVIII. ve XIX. yüzyıla ait eserlerde özellikle askerî sınıfa mensupların hakir görüldüğü ifadeler oldukça fazladır. Durum üst devlet memurları ve zenginleri için de geçerlidir. Bu anlayışı yansıtan münasip bir misal vardır. Kabakçı Mustafa İsyanı sırasında kaçmaya çalışan Gizli Sıtma lakaplı Hacı

çektikleri kişiler, doğrudan isyanında hazırlanmasında iştirakçileri olarak gösterilmiştir. Aslında aynı davranış modern literatürde de görülmektedir ki bu kesimleri idare eden bir üst aklın varlığı kabul edilmektedir.

İşin tertiplenmesi ve başlatılmasında dahilleri olmasa da isyanın kolay netice almasına faydaları olmuştur. Ulema, şartların meşruluğuyla alakalı olarak isyancıların güçle ortadan kaldırılmasına kolay fetva vermemiştir. İlk gün Damat İbrahim Paşa'nın güçle mukabele edilmesi teklifi, Rumeli Kazaskeri Paşmakçı-zade Abdullah Efendi'nin bunun şeriata uygun olmadığı fikrini ileri sürerek padişahı etkilemesi yüzünden kabul edilmedi.⁵⁹ 29 Eylül 1730 günü isyancılara elçiler gönderildiğinde İbrahim Paşa'nın müdahale fikrine bu sefer eski Rumeli kazaskeri Mirza-zâde Şeyh Mehmed Efendi henüz elçiler dönmeden ve dolayısıyla onların "ehl-i şer olup olmadıkları öğrenilmeden" müdahaleye karşı çıktı.⁶⁰

Ulemayla bağlantı kurma girişimlerinde isyancılara sadece sabık müderrislerden İbrahim Efendi gönüllü veya tehditle ikinci gün katılmış, sonrasında ise onlar tarafında İstanbul kadısı yapılmıştı.⁶¹ Yine isyancılarla görüşmeleri yürütenler, onların gücünü gördüklerinden ve iktidarın sonunun geldiğini anladıklarından onlara çok kolay meyletmişlerdi. Zaten suçlamaların hedefindeki Zülâfi Hasan Efendi ile İspirî-zâde Ahmed Efendi, III. Ahmed'in halinden önce isyancılarla birkaç kez görüşenlerdi.⁶² Şeyhülislam Abdullah Efendi dahil olmak üzere bazıları canlarının derdine düşmüş, yağmalardan korkmuş, dolayısıyla III. Ahmed'in hali meselesini çok kolay kabul etmiş hatta tahttan çekilmesi hususunda onu ikna etmişlerdi.⁶³

İbrahim Efendi, kendisini kurtarmak isteyen iskelede görevli yeniçerilere "gerçi sizinle beraber Etmeydanı'na gitsem elbette kurtulacağımı ben de bilirim, fakat onlara eyvallah etmek benim kibrimle elvermez, zira onlar yalınayak takımı ve karga değneğidirler. Onun için bırakın sıvışayım. Beni bulup öldürürlerse de fi yaman» demişti. *Georg Ogulukyan'ın Ruznamesi*, tercüme ve notlar Hrand D. Andreasyan, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1972), 7.

59 Aktepe, *Patrona İsyanı*, 106-107.

60 *Destarı Sâlih Tarihi*, 9-11.

61 *Subhi Tarihi*, 29.

62 Yılmaz, "İsmâil Asım'ın Tarihçesi," 206-208, 210-212.

63 Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 142-143.

2-İktidara Karşı Gelmenin Yolu: “Yeniçerilik İddiası”

İsyancıların esas mensubiyetinin ve dayanağının yeniçerilik olması, Osmanlı siyasi ve içtimai düzeninde iktidar-muhalefet dengesiyle alakalıydı. Çünkü isyanın gerçekleştiği dönemde yeniçeriler olmadan iktidara karşı gelmek veya sultanı devirmek mümkün değildi. Kapıkulları haricinde iktidara başkaldıracak veya direnecek “meşru” güç yoktu. Bunlar dışındaki zümrelerin teşebbüsü “eşkıyalık” veya “Celâlilik” olarak değerlendirilirdi. Her ne kadar ihtilalci veya isyancı kapıkulları benzer sıfatlarla yaftalansalar da iktidara karşı gelmeleri kamuoyunca kabullenilmiş ve siyasi hafızaya yerleşmişti. Aşağıda gösterileceği gibi iktidarların çekilmez hal almasının ihtilal beklentisine sokması, böyle bir muhalefet unsurunu meşrulaştırmasına yardım etmiştir.

Gittikçe büyüyen Yeniçeri Ocağı XVI. yüzyılın sonunda, iktidara tesir noktasında diğer ocakların önüne geçti. II. Osman’ın tahtı, yeniçerilerin öncüsü olduğu kapıkulu isyanıyla elinden alındı. Onları zapta muvaffak olan IV. Murad ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa sonrası (Ocak 1644), teşkilat olarak tarihlerinin en uzun zorba devriydi.⁶⁴ Böylece daha evvel görülmeyen, iktidarın bütün yönleriyle ocağın elinde tutulmasının yolu açıldı. Bu dönemde Sultan İbrahim’in tahttan indirilmesine ve katline karar verip IV. Mehmed’i tahta çıkardılar. 1651’de saray ağalarının karşı darbesiyle istibdatları yıkılırken 1656’da Köprülü Mehmed Paşa’nın sadrazamlığı, tesirlerinin iyice azaldığı otuz yıllık süreci başlattı.⁶⁵ Viyana bozgunu ve takip eden mağlubiyetler sonrası IV. Mehmed’in tahtan indirilip (1687) yerine II. Süleyman’ın geçirilmesi ihtilalinde en kuvvetli tepkiyi veren yine yeniçerilerdi. Bu ihtilalin ardından ocağın içine düştüğü düzensizlik uzun süre sonra ancak düzeltilebildi.⁶⁶ 1703 yılında II. Mustafa’nın saltanatına son veren isyanın İstanbul’da temel dayanağı onlardı. Edirne’deki padişaha destek vermeyerek isyanın başarılmasını sağladılar. Bu isyan sonrasında iktidara yine bir müddet ocak yön verdi.⁶⁷

64 Ertuğrul Oral, *Mehmed Halife Tarih-i Gülmanî*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), 9.

65 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’nâmesi*, (haz. Fahri Ç. Derin), (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 1 vd.

66 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Ziübde-i Vekayiât*, (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara: TTK Basımevi, 1995), 250 vd.

67 *Anonim Osmanlı Tarihi*, (yay. haz. Abdülkadir Özcan), (Ankara: TTK Basımevi, 2000), 226-266.

Kısaca gösterilen iktidara/saltanata müdahalelerin hepsinin vasfı aynı olmasa da yeniçerilik temel güç olarak kendini kabul ettirdi. Askerî zümrelerin zaptının, birbirlerine karşı kullanılmalarıyla sağlanması yolu ise yeniçeriliğin lehine ortadan kalktı. Önce esas denge olan timarlı sipahiler saf dışı kaldı. En kuvvetli merkez askerleri olan kapıkulu sipahileri XVII. yüzyıl ortasına kadar güçlerini hissettirseler de esasen XVI. yüzyıl sonundan itibaren mevkilerini yeniçerilere kaptırdı. XVII. yüzyılda sekbanlar ve sarıcalar gibi eyalet askerlerine dayananlar çıksa da denge artık yeniçeriler üzerinden sağlanır oldu. Defterdar Sarı Mehmed Paşa durumu, “zira cümleden evvel Devlet-i Aliyye’de nizâmı ehem ve elzem olan mevaddın a’zamı (Osmanlı Devleti’nde düzenin ehemmiyetli ve lüzumlu olan hususlarının başı) Yeniçeri Ocağı’dır” sözleriyle anlatmaktaydı.⁶⁸ XVIII. yüzyılda büyük çoğunluğu taşrada yaşayan birkaç yüz bin yeniçeri Osmanlı ordusunun yarısından fazlasını teşkil ederken, ocakları kapıkulluğunun esası (Ocağ-ı Amire) haline geldi.

Henüz XVII. yüzyıl başında yeniçeri kışlalarındaki Etmeydanı, isyanların idare merkeziydi. Sonrasında burası, yeniçerilik adına hareketlere girişenlerin ele geçirmeyi hedefledikleri yerdi. Tabii şu hususu da göstermek gerekir ki piyade sınıfındaki cebeciler, topçular ve top arabacıları yeniçerilere tabi asker olduğundan geniş mana da yeniçeriliğin içinde kabul edilmekteydi.⁶⁹ Onlar da isyanlar sırasında kazanlarını kaldırma ve Etmeydanı’na toplanma geleceğine tabiydiler.

Yeniçerilerden gelebilecek tehlike zamanla sıradanlaşmış, taşra da dahil olmak üzere itaatsizliklerinin, *cibilliyetlerinde olan şekâvet ve tüğyan muktezasınca* yaptıkları kabulü iyice yerleşmişti.⁷⁰ Daha önce kapıkulları dışındaki sınıflarda var olan safi isyan düşüncesi ve iktidara karşı gelme yani devlete kafa tutarak kahraman olma anlayışı XVII. yüzyıldan itibaren onları da kapsar hale gelmişti. Bunun yansıması olarak yeniçerilik XVIII. yüzyıl taşrada eşkıyalığın önemli kaynaklarından biriydi. Diğer kesimlerle fiilen ittifakları olsa da yeniçeriler merkezde ve taşrada muhalefetin/itaatsizliğin

68 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler-Nesâyihi’l-Vüzerâ vel Ümerâ*, (derleyen ve çeviren Hüseyin Ragıp Uğural) (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 85.

69 Bahsedilen sınıflardan taşrada olanlar hem sefer dışı hem de sefer dönemlerinde yeniçeri zabitelerine tabiydiler. Yeniçeri serdarları onların bütün işlerinden ve sefer götürülmesinden sorumluydu.

70 BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 343.

öncüsüydü. Buna uygun bir vasıta da geliştirmişlerdi. Esasında mali, idari ve kazaî dokunulmazlıklar ihtiva eden “yeniçerilik iddiası” onların bütün itirazlarının dayanağıydı. Eşkîyalıktan büyük ihtilallere-isyana kadar Osmanlı coğrafyasının her yerinde hareketlerinin temeli artık “yeniçerilik iddiası” olmuş; her türlü harekete girişenler bu iddiayla fiillerine meşruiyet sağlamaya çalışmıştır.

Yeniçerilik iddiasına başvurmanın bilfiil ocakta görev alma ve esami sahibi olmayla alakası yoktu. Çünkü XVII. yüzyılda esamisiz yani çalık yeniçeriler ortaya çıkınca ocakla bağlantıları bakımından farklı “yeniçerilikler” zuhur etti. Öncelikle ocak bünyesinde görev yapan, ortaların gelirlerini ve masraflarını idare eden, esamilerin hareketine ve yükselme yollarına hâkim, çok fazla sayıdaki ağanın dahil olduğu bir yeniçeri zümresi vardı. Bununla beraber ortaları ve ocakla münasebeti az veya hiç olmayan, memleketlerinde yaşayan, cebren sefere giden yeniçeriler daha çoktu. Yeniçerilerin çoğunun taşrada ve hemen her muhitte yaşaması, yeniçerilik iddiasını buldukları yere taşımıştı. Ayrıca bu durum merkez ve taşra arasında iletişim ve etkileşimi kolaylaştırmıştı çünkü merkezde bir hususa itiraz veya itaatsizlik, taşraya çok kolay yayılmışken tersine taşradakiler de merkezdekileri yönlendirebilmişti.

Yeniçerilik iddiası yeniçerilerce kullanılsa da mahiyeti, sadece yeniçerileri ve yeniçeriliği ilgilendirir olmaktan öteydi. Yani yeniçeriler bu iddiayla mutlaka yeniçeriliği ilgilendiren sebepleri öne çıkararak hareket etmezlerdi. Hem asker hem de sair ahali gibi olduklarından yeniçerilik iddiasını şahsi durumları dahil olmak üzere bütün alanlara yaymışlardır. Bundan kaynaklı olarak yeniçerilik iddiası muhalefet/itiraz etmenin adı, yeniçeriler idareye-iktidara karşı toplumun temsilcisiydi. Klasik dönemde maaşları, diğer hakları ve idareleriyle alakalı hususlar için sıkıntı çıkarmalarının yerini toplumsal ve siyasal meseleler aldı. Bu şekliyle ister padişahтан ister idareyi teslim ettiği kişi veya kesimlerden kaynaklı haksızlık veya idare zaafı olduğunu iddia ettikleri durumda yeniçeriler, “Ümmet-i Muhammed” adına hareket edenlerdi. 1703 isyanını başlatanlar bu ifadeyi kullanılmış, İstanbul halkını yanlarına çekmişlerdi.⁷¹ Patrona İsyani’nda yeniçerilik iddiasıyla hareket edenler “Davamız vardır, Ümmet-i Muhammed dükkânlarınızı kapatın, bayrağımız altında toplanın” diye isyanı başlatmışlardı.⁷² Sadece kendilerine

71 Ümmet-i Muhammed kimseye zarâr ve ziyânımız yoktur, ancak şer’le da’vamız vardır.” *Nusretnâme*, 718.

72 Gül, “Diyarbakır Yazması,” 18. *Abdi Tarihi*, 37. Yılmaz, “İsmâil ‘Asım’ın Tarihçesi,” 203.

karşı yürütülen siyasete karşı isyanları olan 1807 Kabakçı Mustafa İsyanında bile yeniçeriler, umum adına hareket ettiklerini beyan etmişler; kimsenin mal-mülküne ve ırzına dokunulmayacağını ihtilalci askerlere ısrarla anlatmışlardır.⁷³

3-Sultanı Devirme Hareketlerinin Meşruiyeti Bağlamında Patrona İsyanın Şartları ve Yeniçerilere Tesirleri

II. Murad ve II. Bayezid'in sağken tahttan çekilmesi misallerinin aksine padişahların hayatlarının sonuna kadar saltanat sürmesi umum durumdu. Askerler ve devlet adamları da taht mücadelelerine taraf olabilmekteydi. Sultanın hayattayken tahtından edildiği ve öldürüldüğü II. Osman vakası, saltanata farklı bir müdahale şekli getirdi: Kötü idarenin mesuliyeti doğrudan padişahlara yüklendi; ihmalleri, yanlışlıklara göz yummaları veya şanlarına yakışmayacak şekilde davranmaları kutsiyetlerine zarar verme ve meşruiyetlerini kaybetme olarak görüldü ve bunlara dayanılarak daha önce olmadığı şekilde tahtlarından edildiler.

Mehmed Halife, I. İbrahim'in 1648'de azlini anlatırken kul kesiminin sultandan nefret ettiğini ve şehzadeyi sultan yapma isteğinde olduğunu yazarak meşruiyet kaybına dikkat çekmiştir.⁷⁴ IV. Mehmed'in sürekli harplerin olduğu devrede devlet işlerinden uzak kalması, askerin kendisinden soğumasının sebebiydi. İhtilalci askerler 1687 yılında cepheden İstanbul'a doğru gelirken IV. Mehmed'in gönderdiği hatt-ı hümayunu dinlediklerinde; "*Evvelâ kullarım deyen kimdir ve şimdi zâhirde bizim pâdişâhımız yokdur. Devlet kaydında olmayup memleketi bu hale koyup şebân-rûz kilâb sohbeti idiüp (gece gündüz köpeklerden bahsedip), dağda gezen âdem niçe bize pâdişâh olabilir. Ve ba'de'l-yevm sözü nâfiz hükmü câri değıldir.*" diyerek artık meşruiyetinin kalmadığını gösterdiler.⁷⁵ 1703 isyanına ilişkin Fındıklılı Mehmed Ağa'nın yazdıkları da benzerdir: "*Padişah hazretleri şeyhülislam efendiye hayır-hâh-ı devlet idinmeğın (devletin iyiliğini düşünen bir kişi olarak gördüğünden) zimâm-ı hükümet (hükümet işlerini) ve devleti âna tevfiş idiüp (tes-*

⁷³ *Câbî Târihi*, I, 135. *Ogulukyan'ın Ruznamesi*, 3-5.

⁷⁴ *Tarih-i Gulmanî*, 20.

⁷⁵ *Nazire Karaçay Türkal*, "Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695," (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012), 1081.

lim edip), cümle umûr-ı cumhur anın re'y ve tedbiriyle vücuda gelmeğin vüzeranın ancak bir adı kalup oyuk mesâbesinde idiler.” O, vezirlerin şeyhülislam yanında “hiçten hiç olması”, aşağılanması ve birçoğunun öldürülmesi sebepleriyle isyandaki şartlar için padişahı kusurlu bulmuştu.⁷⁶ İsyân başında Orta Cami’de yapılan meşverette Edirne’ye yazılacak mektuba “nizâm-ı âleme hâlel vi-ren müfti efendi didikleri herif ile oğullarını istemeziz ve padişahımız hazretleri tahtına gelüb adl ü dâd idüb zulüm ve te’addiyi def ü ref’ etsin (adaletli olsun, zulüm ve baskıyı kaldırsın)” demişlerse de sonrasında duruma sebep olarak gördükleri padişahın tahta kalmasına rıza göstermemişlerdi.⁷⁷

Eski düzen taraftarı birisince yazılan ve 1807 Kabakçı İsyanı’nı zararsızca bitmiş bir vaka olarak gösteren bir kaynakta sultanı sorumlu tutan şu ifadeler vardır: *Bu Nizâm-ı Cedid’den pâdişâh-ı âlem-penâhın garazı ancak düvel-i nasârâya galibiyet için idi. Lakin takdîr-i ilâhî, kuvvet-i bazı ile dönmez mefhûmunca müşârunileyhin bazı husûsda hilâf-ı şer’-i şerif olduğundan böyle münhezim oldu.*⁷⁸

Bahsedilen meşruiyet kaybı, gösterileceği üzere Sultan III. Ahmed için de tahakkuk etmişti. Birçok araştırmacı tarafından incelenen isyanı hazırlayan şartlar burada ele alınmayacak, sadece Damat İbrahim Paşa’nın sadrazamlığı devrinde yeniçerilere yönelik siyaset gösterilecektir. Ancak peşinen şunu söylemek gerekir ki hem diğer şartlar hem de yeniçerilerle alakalı olanlar *isyânı* başlatanlar bakımından *hususî sebepler değil*; “*kötü ve haksızlık yapan idareye*” karşı *ihtilal beklentisi oluşturan, isyanın gerçekleşmesini ve nihayette başarılmasını kolaylaştıran unsurlardı*. Yani isyan için iktisadi, siyasi ve içtimai şartlar mevcut olsa ve bunlar memnuniyetsiz kesimleri büyütse de özellikle isyancıları harekete geçiren sebepler değildi. İsyancıların bir meslekle meşgul olma bakımından mensubiyetleri vardı ancak girişimlerinde bu mensubiyetleri ve hükümetin bunlara yönelik siyaseti de hareketlerini yönlendirmemişti. İktisadi vaziyet ve mali siyaset genel memnuniyetsizliğin ana unsurlarındandı. İsyancılar vergilerin fazlalığını bazı vesilelerle dile getirmişlerdir.⁷⁹ Bununla beraber durum, isyancıların esnaf

76 Nusretnâme, 698, 711-712.

77 Nusretnâme, 728.

78 Derin, “Kabakçı Mustafa Ayaklanması,” 109.

79 Bir kaynakta isyanı başlattıklarında “Sultan’a karşı değil, fahiş vergilerle ülkeyi harap eden, topraklarını kaybeden hükûmete karşı olduklarını” söy-

olmasına/esnaf yeniçerilerin isyan ettiğine veya isyancıların sırf iktisadi sebeplerle hareket ettiklerine delalet etmemektedir. Çünkü onlar herkes adına isyana kalkışmışlardı. Asker olan esnaf ise her zaman sefere direnmişken, gitmek zorunda kalanlar bir şekilde emeklilik veya diğer şekilde seferden muafiyeti sağlayan kayıtları temin edemeyen alt derecede olanlardı. Esnaf, isyancılara teşkilat bakımından destek olmamışken isyan süresince dükkanlarını yağmalardan korumak için açmamış, baskı yapan isyancı reislere direnmiş, sonraki yeni isyan teşebbüslerinde en erken tepkiyi vermiş ve hükümetin yanında yer almıştı.⁸⁰

Damat İbrahim Paşa ve Sultan III. Ahmed iktidarının yeniçeri siyasetine bakıldığında öncelikle söylenmesi geren, bu dönemde onların itibarlarının sönük olduğudur. Zaten bu dönem için müverrihlerin dikkat çektikleri bir husus, İbrahim Paşa'nın çevresindekilerin her işe hâkim olması, sadrazam dairesi dışındaki kurumlar ve ocakların hafife alınması, batıyla münasebette kullanılan yeni yetişme devlet adamlarının itibar görmesidir. *Göynüklü Tarihi*'nde bu, devletin genç ve yeni yetişmiş kişilerin eline geçtiği, düşmanı ve devlet işlerini bilenlerin ise durumu görüp susup bir kenara çekildikleri şeklinde anlatılmıştır.⁸¹ Şemdânî-zâde ise İbrahim Paşa'nın kendi adamları şöyle dursun onların adamlarının bile laubali ve sefih hareketlerle akıllı ve ileri gelir kişilerle alay ettiklerini yazmıştır.⁸² İstanbul'daki görevlerinin fazlalığı dolasıyla

ledikleri bilgisi vardır. Tofig Mustafazade, "Bir Yabancı'nın Gözü ile Eylül 1730 İstanbul İsyanı," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 33 (2018): 17. Diğer bir kaynağa göre isyan sonrasında Patrona Halil, I. Mahmud'dan yüksek yeni vergilerin azaltılmasını talep etmişti. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 311. *Diyarbakır Yazması*'nda ise (sayfa 24) Anadolu'dan üç sene boyunca vergi toplanmaması, cülus eden Sultan I. Mahmud'dan istenmişti.

80 Olsen esnafın bu tavrını idarenin siyasetine bağlasa da ("Esnaf ve Patrona Halil İsyanı," 227-228) esasen Patrona İsyanı'nın dehşetini görmüş, yağmalamalara maruz kalmış esnafın tavrıydı. Şu hususa da temas etmek gerekir ki maaşların ödenmesi gibi sebepler ayaklanma için öne sürülse bile bunun bir bahane olarak kullanılması genel sebepler içinde geçerli bir durumdu. 1703 isyanında cebecilerin maaş için ayaklanmasının isyana dönüştürülmesi bunun bir misalidir. Maaşları hemen temin edilip ödense de onlar isyandan vazgeçmemişlerdi. *Nusretnâme*, 713-728.

81 "Çünkü Devlet-i Aliyye umûri tâzeler ve cedîd yetişmiş âdemler yedine ve lisânen düşmen ile Devlet-i Aliyye umûrını bilenler dahi bu keyfiyye[t]leri gözleri ile görüp kalbleri müşâhede eylediklerinde cümlesi ketm idüp ihtifâya çekdiler kendülerini" *Târîh-i Göynüklü*, 392.

82 *Mür'it- Tevârih*, I, 4. İbrahim Paşa'nın çevresinin iktidardaki durumunun analizi için bkz. Karahasanoğlu, *A Tulup Age Legend*, 182-183.

devlet adamlarının, bunlara dayanan kesimlerin davranış ve muamelelerine en fazla maruz kalan yeniçerilerdi.⁸³ Taşrada ve kalelerde olanlar da sert müdahalelerin muhataplarıydı. Mesela 1727 yılında İzmir’de Voyvodanın sekbanlarıyla yeniçeriler arasındaki büyük kavgada suçlu görülen yeniçeriler çok şiddetle cezalandırılmışlardı.⁸⁴ Bir meşverette Patrona Halil, “serhatlardaki vezirlerin ve beylerbeylerinin yeniçeri döğüp, sövüp, soyup ve öldürmekten başka işleri yoktur” diyerek durumu anlatmıştı.⁸⁵ Hükümetle bağlantılı çalışan ocak görevlilerine de nefret duyulmaktaydı. İbrahim Paşa’nın sadrazam dairesinde başkapıkethüdası olan Kara Mustafa Ağa ve adamlarından bazılarının adları saraydan istenilenlerin arasındaydı.⁸⁶

Bu dönemde ocağa düzen verilmesi maksadıyla yapılan ancak müstefit olanları rahatsız eden bazı müdahaleler vardı. Tasarruflar kapsamında maaş alan yeniçeri mevcudu azaltıldı, savaş döneminde bile nefer yazılmasına daha az başvuruldu. Müezzin ve imam gibi askerî görevi olmayan ama ocaktan maaş alanların çoğunun esamisi silindi. Yine esamilerine çeşitli kayıtlar koydurarak İstanbul’da kalan ve İran savaşlarından kaçanların durumlarına son verildi. Hatta III. Ahmed’in İran seferi hazırlıkları sırasında bunların çoğu seferli yapıldı. En çok suistimal edilen ve menfaatçilerin ele geçirdiği “küçük” esamilerinin daha önce 11 akçe olan

83 Şemdanî-zâde, bu hususla alakalı olarak, isyandan on iki sene sonra sadrazam olan Hasan Paşa’nın başına gelen ve ondan naklen bir vakayı anlatmıştı. Damat İbrahim Paşa zamanında Hasan Paşa Üsküdar kolluğu çorbacısı iken sadrazamın yakınlarından Rumeli kazaskeri Feyzullah Efendi’nin bir gulamı, bir kadının evine girdiğini gören ahali tarafından yakalanmış, dövülmek üzereyken kendisi tarafından ellerinden alınmıştı. Ahaliyi teskin için onu biraz azarlamış, kimin adamı olduğunu bilmediğinden kollukta tutmuştu. Bu oğlan Hasan Ağa’yı, “niye onları döğmeyip beni azarladın, şimdi görürsün” diye tehdit etmiş, efendisinin sayesinde hemen yeniçeri ağasına şikâyet ettirmişti. Cezalandırılacakken kilercisi olan hemşerisi aracılığıyla Şeyhülislam Abdullah Efendi’ye ulaşmış, ondan sadrazama hitaben “Üsküdar çorbacısını incitmesinler” diye aldığı bir yazı vasıtasıyla kurtulmuştu. Ama Feyzullah Efendi onu gördüğünde “olmaya ki bize müte’allik husus için gelesin diye “ tehdit etmişti. Çorbacı Hasan Ağa önce 200 kuruşluk şal ile bu oğlanın gönlünü almış, onun aracılığıyla Feyzullah Efendi’ye iki tabla alabalık, dört tabla çiçek, dört tabla meyve, bir tabla kaymak ve bir tabla yoğurt göndererek ancak kendini affettirmişti. *Mür’it-Tevarih*, I, 4-5.

84 BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 113, 1110-1111, 1114-1115, 1208.

85 Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 149.

86 Yılmaz, “İsmail ‘Asım’ın Tarihçesi,” 208.

yevmiye üst sınırı, 7 akçeye düşürüldü. Istranca Dağları'nda avcı/şikârî olarak görevlendirilenler, işleri ve güçleriyle meşgul olduklarından ikamet yerleri Çardak harabeye dönmüştü. Temmuz 1729'da avcılara yeniden bir nizam verildi, o tarihte defterde kayıtlı 128 avcının, avcıbaşı emrinde tamir edilen Çardak'ta bulunmaları emredildi. Emre uymayanların avcılıkları kaldırıldı ve yerlerine yenileri yazıldı.⁸⁷ Bunlardan bazıları isyan sırasında hemen İstanbul'a gelmiştir. Ortalarından ayrı olarak istedikleri kalelere gidebilenler yani yamaklıkla ilgili de Eylül 1728 yılında bir düzenleme yapıldı, on-on beş yıl hizmet etmeden yamaklık verilmemesi, ocak idaresine tembih edildi.⁸⁸

Ocağın ve yeniçerilerin gelirlerinden olan taşradaki yasakçı kolluklarının kaldırılması diğer bir müdahaleydi. Hatta Şam'daki kolluklar 1722 yılında Damat İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa ve adamlarına malikâne olarak verilmiştir. İsyân sonrasında çıkarılan Ekim 1730 tarihli fermanla durum geriye döndürülmüş, kaydın ifadesiyle "bidat ve muhdes malikânelerin garazen çıkarttıkları fermanlarla kaldırttıkları" kolluklar, yeniden ihdas edilmiştir.⁸⁹

Ordu Üsküdar'a geçtikten sonra yeniçerilerce hürmet gösterilen yaşlı sekbanbaşı Ali Ağa, kaymakamın talebiyle azledilerek Nemçe Hasan Ağa yerine getirilmişti. Ali Ağa'nın azli, bazı yeniçerilerde kırgınlığa sebep olmuştu.⁹⁰

Yeniçerileri ilgilendiren bu durumların da dahil olduğu şartlarda Sultan III Ahmed ve sadrazamların en muktediri olarak gösterilen Damat İbrahim Paşa, isyandan önce sorgulanmaya başlamıştı. Sürekli eğlenceler yüzünden toplum gittikçe artan gerginlik içindeydi. Patrona İsyanı'ndan yıllar önce "muhtemel bir ihtilalin herkesi memnun edeceği" havası oluştu.⁹¹ *Göynüklü Tarihi*'nde isyan anlatılırken, tecrübeli devlet adamlarının vakanın zuhur edeceğini üç dört sene evvelinden bildikleri, hatta aralarında müzakerede bulunurken "vaka yaklaştı" dedikleri yazılıdır.⁹² Sadrazama tepki fazlaydı ama o desteğini padişahattan almaktaydı. Bu destek yüzünden

87 BOA, A.DVN.MHM.d., 135, hk. 1344. BOA, D.YNÇ, 102-352. BOA, D.YNÇ, 97-62.

88 BOA, A.DVN.MHM.d. 134, hk. 654. BOA, C.AS, 8593.

89 BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 996. BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 38, 296, 309. BOA, AE.SMHD.I, 21377.

90 *Abdi Tarihi*, 35-36.

91 *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 297.

92 *Göynüklü Tarihi*, 399.

İbrahim Paşa'nın ölmediği müddetçe devrilmeyeceği kanaati iyice yerleşmişti. Padişahın ona yazdığı mektuplarda "Allah seni benden beni senden ayırmasın" dediği söylentisi yayılmaktayken ahali "bu vezir asla azledilmez" düşüncesindeydi. Haksızlıklara göz yumduğu düşünülen III. Ahmed de sadrazamı gibi hedefteydi ki Şemdânî-zâde'nin ifadesiyle "İbâdullahda derûnî adâvet peydâ olmuş ve bunlara kemâl-i rağbet ettiği için padişaha olan halkın muhabbeti silinmişti."⁹³

Erken gelen tepkiler şarktaki savaşların müspet seyri sayesinde atlatıldı. İran harpleri muvaffakiyetle devam ederken ve büyük fetihler yapılırken mesele edilmeyen yahut dile getirilmeyen şartlar, harbin aleyhe dönmesi, büyük toprak kayıpları ve asker zayıyatıyla beraber davranışlara gittikçe yansımaya başladı. Ahali açıktan Çırağan'daki eğlencelere kızgınlığını gösterdi hatta padişahın bulunduğu sarayı taşlamaya cesaret etti.⁹⁴ Patrona İsyanı'ndan sekiz ay önce bostancıların mâni olduğu Sadabad'daki isyan teşebbüsünde ölenler fazlaydı ki *Abdi Tarihi*'ne göre *bir fitne* için, sonraki isyan içinde olan kesimler daima meşveret halindeydi.⁹⁵ Bunların diğer yeniçerileri harekete geçirme gayretleri de vardı ki isyandan birkaç ay önce yeniçeriler arasında bazı hareketlenmeler olmuş, ancak durum müdahaleyle geçirtilmişti. III. Ahmed bir hatt-ı hümayun çıkararak ocağı "fesat" içine girenlere fırsat vermediklerinden dolayı tebrik etmiş, benzer bir müdahalede onların haklarından gelmelerini istemişti.⁹⁶ Durumun tesiriyle de olsa gerek isyan öncesi, 26 Temmuz 1730'da dağıtılan maaşta sefer için yazılan neferlere bile maaş verilmişti.⁹⁷ Hatta bahsedilen durumlara alışık olundugundan olsa gerek isyan patlak verdiğinde halledilebilir mesele olarak görülmüş ve padişahın bir müddet saklanmıştı.

Gerginlik sefer kararı alınarak ve padişahın sefere çıkma niyetinde olduğu gösterilerek savuşturulmaya çalışıldı. Karar halkı coşturduğundan ordunun alayında yollara döküldü.⁹⁸ Daha önce 1711 Rus ve 1715 Venedik harplerine katılımları büyük ordular

93 *Mür'it- Tevârih*, I, 7, 14. Altınay, *Lâle Devri*, 60.

94 Altınay, *Lâle Devri*, 60.

95 *Abdi Tarihi*, 36.

96 Muhammed Dervişoğlu, *III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayûn Mecmuası, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr.6094, vrk. Ib-30a)*, (İÜEF Mezuniyet Tezi, 1974), 1-2, 4.

97 BOA, MAD.d. 4065, s. 4.

98 *Mür'it- Tevârih*, I, 2.

oluşturulmasına yarayan⁹⁹ yeniçerilerde de aynı heves vardı. Padişah sefere çıkmakta çekinceli davranınca Üsküdar'da uzun zamandır bekleyen yeniçerilerin mesele çıkaracaklarını sezen yeniçeri ağası, sadrazama baskı yaparak III. Ahmed'in 3 Ağustos 1730 günü Üsküdar'a geçmesini sağladı. Ancak padişah mı yoksa İbrahim Paşa mı sefere gitsin kararsızlığıyla yaklaşık iki ay müddetle Üsküdar'da beklenerek vakit geçirildi. Uzun süre bekleyen asker ve ahali, kandırıldıklarına kanaat getirdi.¹⁰⁰ Bütün müverrihlerin ittifakken gösterdikleri, ihtilalin tetikleyicisi ve idareye karşı girişilen hareketin "bahanesi", İran hududundaki toprak kayıplarına karşılık padişah ve sadrazamın davranışlarıydı. Hudutlardan gelenlerin anlattıkları ve İstanbul'a ulaşan haberler, isyan fitilinin ateşleyiciydi. Gelen haberlere göre Hemedan muhafızı Abdurrahman Paşa ve Tebriz muhafızı Mustafa Paşa, sadrazamın emriyle askerlerin hücumlarına karşılık vermesine müsaade etmemişler, karşı çıkan yeniçerilere kızmışlar hatta ağalarını öldürmekle tehdit etmiş ve nihayete kaleleri bırakıp kaçmışlardır. Tebriz terkedilirken kaleden çıkanlar saldırıya uğramış, çok azı kurtulmuş, kadın ve çocuklar esir edilmiştir. Mağdurların arasında Tebriz kadısı ve ailesi de vardı. Savaşlara katılan yeniçeriler ve diğer askerler vasıtasıyla İstanbul ahali durumdan isyanın olduğu Rebiülevvel'in başında (Eylül ayı ortası) haberdar olmuştu. Hatta Tebriz'de ölümden kurtulanların "bizim İbrahim Paşa'yla davamız var" diye İstanbul'a gelmekte oldukları haberi duyulmuştur.¹⁰¹

İsyan, tertipleycilerin umduklarından bile çok kolay başarıldı. Çünkü harekete geçildiği zaman, taraftarlarını artıracak ve kendilerine yapılacak müdahaleyi destekleyecek kesimlerin davranışlarını etkileyecek şartlar iyice oluşmuştu. Bahsedilen çerçevede isyan girişiminin netice vermesini, *Patrona Halil ve arkadaşlarının* çok iyi işleyen bir tertip hazırladıkları şeklinde değil, beklenen durumun tahakkuk etmesi olarak değerlendirmek gerekir. Bahsedilen durum, isyanın çıkışını kolaylaştırdığı gibi isyancılara müdahaleyi de imkânsız hale getirmiştir. Çünkü asilere katılmayanların bile bir yerden harekete geçilmesini beklediği bir hava vardı. İsyanın ba-

99 Gül, *Yeniçeriliğin Tarihi*, II, 47-48.

100 *Subhî Tarihi*, 18-19. *Abdi Tarihi*, 7-32. *Mür'it- Tevârih*, 1-6. *Göynüklü Tarihi*'nde (s. 92) padişahın sefere çıkmasını çoğu kimsenin münasip görmediği ancak bu fikirde olanların dinlenmediği yazılıdır ki bu durumda o yeniçerilerce zorlanmıştır.

101 *Abdi Tarihi*, 9, 18-24. *Subhî Tarihi*, 19-20.

şında ahali ve asker ya müdahale talebine karşılık vermemiş yahut isyancıların tarafına meyletmiştir. İsyancılar üzerine gönderilen bostancıların mücadeleden kaçınmaları, onlardan sonra başvuru- lan kalyoncuların “biz Müslümanlarla cenk etmeyiz” diyerek ale- nen teklifi reddetmeleri¹⁰² ve yine Etmeydanı’nda bulunan yeniçeri ortalarına çekilmeleri için yapılan teklifin kabul edilmemesi, ikti- dara yardım edilmemesi düşüncesinden kaynaklıydı. İsyanın ikinc- i günü çıkarılan sancağın altına ise kimse gitmemişti.

3- İsyan İçinde Yeniçeriler

Yeniçeriler XVI. yüzyılın sonuna kadar askerî vasıflarına münasip davranışlar ve tepkiler göstermiş, disiplinleri ve zabitlerine itaatleri sayesinde büyük nispette yekvücut hareket etmişlerdi. Buna mukabil yeniçeriliğin yeni şekli onları sadece asker olmadan çıkardığından hareketlerini belirleyen hususiyetler ve hassasiyetler de değişmişti. Yeniçerilik iddiasının ele alındığı kısımda da gösterildiği gibi millet veya mesleki mensubiyetlerin öncelikli olduğu; ocak veya ortalarla olan bağlantılarının, görevlerinin, esami sahibi olmalarının ve ağalar-zabitler tarafından sahiplenilmelerinin şekillendirdiği farklı yeniçerilikler vardı.

XVIII. yüzyılın başından itibaren tamamen ocak içinden tayin edilen ağaların, zabitlere itaatsizlik umum hal olduğundan yeniçerilere hâkim olmada büyük zaafı vardı. İhtilaller sırasında umumiyetle ağalar iktidar tarafını tutarken isyancılar onları ocak dışına atma yönünde davranmışlardı. Ocağı zapt edemediği için cezalandırılan veya azledilen ağalar ve zabitlerin yerini, idare tarafını tuttuğu için isyancılar tarafından alaşağı edilen veya öldürülenler almıştı.¹⁰³

102 *Destarî Sâlih Tarihi*, 11-12.

103 1687 ihtilalinden sonra idare tarafını tutan ağayla anlaşamayan isyancı yeniçeriler, onu öldürerek kendi istediklerini ağa yapmayı başarmışlar ve dört ay boyunca İstanbul’a sipahilerle beraber hâkim olmuşlardı. *Zübde-i Vekayiât*, 270-282. 1703 isyanında ağa vekili olan Sekbanbaşı Haşim-zâde’ye ağalık teklif etmişler, kabul etmeyince cebecilerle beraber öldürmüşlerdi. Sekbanbaşını öldüren, onun tarafından cezalandırılmış ve vakadan iki gün önce İstanbul’a gelen bir cebeciye. Padişahla Edirne’de bulunan yeniçeri ağası Osman Paşa’nın yerine ağa olarak birkaç gün önce sekbanbaşı tayin ettikleri, ağa olma sevdasındaki Çalık Ahmed Ağa’yı seç-

Patrona İsyanı sırasında Yeniçeri Ocağı Üsküdar'daydı. Sefere çıkıldığında emekliler, kayıtlılar ve İstanbul'da kolluk görevinde kalanlar haricinde bütün yeniçerilerin ordunun toplandığı yerde bulunması şarttı. İran seferi için ordu Üsküdar'a geçse de çok uzun süre beklendiğinden herkes burasını terk etti, işine gücüne döndü. Orduda çadır bekçisi olarak bazı neferler kaldı.¹⁰⁴ Dolayısıyla ordu hazırken İstanbul'da bulunmaları yasak olanlar, toplanma ve hareket etme imkânına kavuştular.

Patrona İsyanı da 1703 isyanında olduğu gibi padişahın İstanbul'da olmadığı zaman başlatıldı. İlk olarak isyancılar çarşıdaki dükkanlardan yağmaladıkları silahlarla Etmeydanı'na yöneldiler, kapıcısına para vererek buraya girdiler.¹⁰⁵ Sayıları birkaç yüze ulaştığında yirmişer otuzar kişilik dört bayrakla İstanbul'a dağıldılar. Bir kısmı orduyu ayaklandırmak için Üsküdar'a gönderildi, bir kısmı ise Saraçhane Çarşısı'nı kapatmakla görevlendirildi.¹⁰⁶

İlk önce Üsküdar'dan İstanbul'a geçen sadrazam kethüdası Mehmed Paşa isyanı öğrenmiş, maiyetinde kuvvet olmadığından kaymakam Mustafa Paşa'ya ve o gün İstanbul'da bulunan Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'ya haber vermişti. Hasan Ağa halkı teskine çalışırken bayraklardan birine rast geldi. Ama müdahale edemedi ve yanındaki maiyeti bırakıp Üsküdar'a geçti.¹⁰⁷ Bir kaynağa göre isyancılar ağaya rastladıklarında "kendilerine haksızlık yapan hükümete karşı olduklarını ve onu ağa olarak kabul etmediklerini" söylemiş, ondan hemen evine gitmesini istemişlerdi.¹⁰⁸ Hasan Ağa oldukça şanslıydı çünkü çoğu isyan ağaların hayatına mal olmuştu. İsyancılar hemen ağa kapısına gitmiş, zindanları boşaltmışlardı. İsyancıları ikna edemeyen kaymakam Mustafa Paşa da Üsküdar'a geçmeyi tercih etmişti.¹⁰⁹ Üsküdar'da hemen sultanın huzurunda meclis toplandı, fakat nasıl bir yol izlenmesine ilişkin karar verilemediğinden akşam bütün erkân saraya geçti.¹¹⁰

mişlerdi. *Nusretname*, 718-728. Ayrıca bkz. *Zübde-i Vekayiât*, 786-796. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 227-228.

104 *Târîh-i Göynüklü*, 393.

105 Gül, "Diyarbakır Yazması," 18. *Abdi Tarihi*, 38. *Târîh-i Göynüklü*, 393.

106 *Abdi Tarihi*, 36-37. Yılmaz, "İsmâil 'Asım'ın Tarîhçesi," 203.

107 Gül, "Diyarbakır Yazması," 18.

108 Mustafazade, "1730 İsyanı," 16.

109 *Abdi Tarihi*, 39. Gül, "Diyarbakır Yazması," 18.

110 Yılmaz, "İsmâil 'Asım'ın Tarîhçesi," 203.

İsyanın geniş kapsamlı bir tertibe dayanmadığını ve duruma göre geliştiğini gösteren husus, ilk gün Etmeydanı'ndaki isyancıların yanına destekçilerinden başka kimsenin gelmemesi, ahali ve askerlerin işin nereye varacağını bekleyerek müdahil olmamasıdır. Üsküdar'daki ordugâhta bulunan az sayıdaki yeniçeri ise isyancıların temsilcileri geldiklerinde ortadan kayboldu.¹¹¹ Ancak onların buradan atılmaları için bir teşebbüse de girişilmedi hatta gece aralarından ayrılmalar sebebiyle sayılarının iyice azaldığı bir zamanda müdahale şansı da kaçırıldı.

İlk gün ocaklara hâkim yeniçeri ve diğer askerlerden az kimsenin katılması isyancılarda büyük bir endişeye sebep oldu. Çünkü karşı bir müdahale onları tehlike içine atabilirdi. İsyân haberi İstanbul çevresine yeni gittiğinden buralardan iştirak edebilecekler henüz gelmemişti. İsyancıların reisleri, ertesi cuma günü sabah namazına Orta Cami'ye gelen ihtiyarlar ve zabitlerle temasa geçerek onları kendilerine katılmaya iknaya çalıştılar. *Abdi Tarihi*'nde ittifak hususunda anlaşıldıkları gösterilse de henüz muvaffak olamamışlardı. Çünkü aynı gün Muslu tekrar onların çadır ve kazanlarıyla kendilerine katılmalarını istediğinde, “odabaşılar, başkarakullukçular orta çadırlarını ve kazanlarını meydana getirip herkes bir araya gelmelidir ve yoksa sonra fena olur, gerçi hepimizi kılıçtan geçirirler ancak biz de sizi helak ederiz, sonra helak oluruz” diye bağırarak tehdit etti. Bu kaynakta aynı gün Patrona Halil, Muslu'ya kaptan paşayı tersaneden kovup bütün mühimmatı zapt ettiği haberini gönderdiğinde yeniçerileri tehditle razı ettikleri, onların da gönülsüzce birinci bölüğün kazanını meydana getirdikleri yazılmıştır.¹¹² Ancak birinci bölüğün kazanını isyanın ilk gününde cebren veya gönülsüzce çıkardıklarını gösteren kaynaklar da bulunmaktadır.¹¹³ *Diyarbakır Kütüphanesi Yazması*'nda ise ikinci gün vakaları anlatılırken bayraklarla dolaşan isyancıların kolluk görevindeki yeniçerileri yerlerinden attıkları, sonrasında odalara temsilcilerini göndererek tekrar bütün yeniçerileri meydana davet ettikleri, birinci ve beşinci bölüklerin kazanlarını Etmeydanı'na getirdikleri anlatılmaktadır.¹¹⁴

111 *Abdi Tarihi*, 36, 39-40.

112 *Abdi Tarihi*, 40-45.

113 *Subhî Tarihi*, 22-23. Yılmaz, “İsmâil ‘Asım’ın Tarihçesi,” 203. Mustafazade, “1730 İsyanı,” 17.

114 Gül, “Diyarbakır Yazması,” 19-20.

Yeniçeri Ocağı'nın gücünü kullanmak ve ortaları yanlarına çekmek için zabitlerinin olması gerektiğini bilen isyancılar, gönüllü katılım olmayınca ikinci gün mazul ve emekli zabitlere başvurdu- lar.¹¹⁵ Herkesin hürmet ettiği sabık sekbanbaşı Ali Ağa'yı yeniçeri ağası yapmak isteseler de saklandığından üç kere gittikleri evinde bulamadılar. Kel Mehmed adlı emekli bir haseki ağayı, aralarında en yüksek rütbeli olduğundan zorla yeniçeri ağası, sabık Kılburun ağası Ensesiurlu Murtaza Ağa'yı sekbanbaşı, (haseki veya turnacı- başı) Beytûmalcı Baltacı Deli Mustafa Ağa'yı kulkethüdası yaptılar.¹¹⁶ 1687 ihtilali sırasında başhalifelikten yeniçeri efendisi olan Veli Efendi'nin oğlu başhalife Emin Mehmed Efendi'yi yeniçeri efendisi seçtiler. Önceki yeniçeri efendisi Süleyman Efendi de on- lara katılmayı kabul etti.¹¹⁷

İsyancılara erken müdahale edemeyen saray, 29 Eylül'de bir ha- seki ağayı yirmi beş bostancıyla maksatlarını öğrenmeye, dağıl- mazlarsa güç kullanılacağı tehdidini bildirmeye gönderdi.¹¹⁸ İsyan- cılar, sadrazam, şeyhülislam ve kaptanıderyanın içlerinde olduğu devlet adamlarıyla bazı yeniçerilerin kendilerine teslimini isteyin- ce¹¹⁹ sancak-ı şerifin çıkarılmasına ve asker yazılmasına kararı ve- rildi, asilerin öldürülmesi için fetva alındı.¹²⁰ Yeniçeri ağasının ika- zına rağmen çıkarılan sancağın altına kimse gelmedi, katılanlara 25 kuruş bahşiş ve ayrıca esami verileceği vaadinde bulunulmasına

115 *Mür'it- Tevârih*, I, 9.

116 *Abdi Tarihi*, 49. Mehmed Ağa hakkında kaynaklar farklı malumat vermiştir. Onun Moton Kalesi ağalığından azledildiği (Gül, "Diyarbakır Yazması," 20) yanında Vidin'de çorbacıyken kavgaya karıştığı ve ölümle cezalandırılması gerekirken yeniçeri ağası Hasan Ağa aracılığıyla affedilip emekli edildiği, Saraçhanede hayvan eyeri yapmakla meşgul olduğu gösterilmiştir. *Abdi Tarihi*, 48-49. *Subhî Tarihi*'nde (s. 28) ise Niş'te çorbacıyken eşkiya başı olduğundan azledildiği yazılıdır. Bir kayıta, şakiler tarafından ağa yapılan Mehmed Ağa ifadesi geçmektedir. *BOA, C.TZ, 7274*. Mustafa Ağa'yı Çelebi- zade Asım Efendi (s. 203) beytûmalcı olarak göstermiştir.

117 *Abdi Tarihi*, 58. *Subhî Tarihi*'nde yeniçeri efendisi olarak Süleyman Efen- di gösterilmişti. Ancak kayıtlar *Abdi Tarihi*'nin teyit etmektedir. Zaten bir müddet sonra onu reisülküttap tayin etmişlerdi.

118 *Destarî Sâlih Tarihi*, 9-11.

119 İsimleri verilenlerin sayısı *Abdi Tarihi*'nde (s. 50) 37, bir günlükte (Gül, "Di- yarbakır Yazması," 21) 18 olarak verilmiştir.

120 Gül, "Diyarbakır Yazması," 19. Yılmaz, "İsmâil 'Asım'ın Tarihçesi," 207. Şükran Çınar, *1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Ta- rihçe*, (İÜEF Mezuniyet Tezi, No 11059), 1.

rağmen talimli çıkmadı.¹²¹ Bostancılar, isyancılara karşı kullanılmak istenmelerine itiraz etti, her biri bir yere saklandı. En son ümitle leventlere başvuruldu ancak onlar da “biz Müslümanlarla cenk etmeyiz” diye karşı geldiler.¹²²

İsyancılar sarayın hamlelerine karşılık Eyüp Sultan’da bulunan sancağı getirip seçtikleri yeniçeri ağasının muhafazasına verdiler. Bundan sonra kışlalardaki bütün ortaları Etmeydanı’na davet ettiler. Ağa kapısından falakayı ve İstanbul’un anahtarlarını aldılar, Üsküdar’dan yeniçeri ve diğer ocakların çadırlarını Etmeydanı’na taşıdılar.¹²³ *Göynüklü Tarihi*’ndeki bir rivayete göre bütün ocakların Etmeydanı’na gitmesine sebep, İbrahim Paşa’nın davranıştı. İbrahim Paşa meşveret sırasında, “toplananların hepsini İstanbul’un Rum keferesine kırdırırım ve cümlesinden intikam alırım” diye sözler sarf etmiş, bu söze kızan ocakların mensupları Etmeydanı’na gitmişti.¹²⁴ İsyancılar geçmişte yapıldığı gibi cebren Etmeydanı’na götürülecekleri ulema mensubu bulamadıklarında Deli İbrahim olarak bilinen bir müderrisi ikinci gün İstanbul kadısı olarak seçtiler. Ortaların katılımıyla kışlalara da hâkim olduklarından Orta Cami’yi kendilerine karar alma merkezi, yetmiş dokuzuncu cemaatin kışlasını Kadı İbrahim Efendi’ye mahkeme yaptılar.¹²⁵ Dolayısıyla ikinci gün itibarıyla ocağın isyancıların eline geçmesi tamamlanmış, hükümete üstünlük sağlamışlardı. Yine ikinci gün isyanın tarafında olup olmama da aşikâr olmuş; muvaffak olunacağı kendini gösterdiğinden askerlerin ve ahalinin iştiraki kolaylaşmış ve isyancıların yanlarındakilerin mevcutları on bini geçmişti.¹²⁶

İkinci gün itibarıyla yeniçerilerin genel tavrı isyancılara katılma, tarafsız kalma ve olaylara karışmamak için İstanbul’u terk etme şeklindeydi. İsyanın tertibinde dâhilleri bulunmayan görevdeki ağalar ve çorbacılar ortada gözükmemeyi tercih etti hatta bazıları İstanbul’dan uzaklaştı. Mesela Patrona Halil’in yoldaşı olduğu on yedinci bölüğün çorbacısı Pehlivan Halil Ağa, isyanın çıkışının

121 Yılmaz, “İsmâil ‘Asım’ın Tarihçesi”, 203. Mustafazade, “1730 İsyanı,” 17.

122 *Abdi Tarihi*, 51. *Destârî Sâlih Tarihi*, 11-12. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 303. Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 140. Mustafazade, “1730 İsyanı,” 17.

123 Gül, “Diyarbakır Yazması,” 20. *Subhî Tarihi*, 28.

124 *Târîh-i Göynüklü*, 396.

125 *Abdi Tarihi*, 46-47, 52, 55. *Subhî Tarihi*, 28, 58.

126 Gül, “Diyarbakır Yazması,” 20. Rus kaynağına göre ikinci gün sayıları 30 bini bulmuştu. Mustafazade, “1730 İsyanı,” 18.

ardından Bursa'ya giderken gümrük kolluğunun çorbacısı Yeğen Mehmed Ağa saklandı.¹²⁷ Ortaların çoğunun daha alt dereceli zabıtları ve görevlileri de onlara katılmadı. İsyancılarla husumetli olanlar, içlerindeki sayısı çok fazla eşkıya ve ayak takımından korkanlar yine firarı veya saklanmayı seçti.¹²⁸ İsyanın şahidi Rus diplomat İvan Neplyuyev, birinci gün isyancılara sadece bir yeniçeri ortasının katıldığını, çoğunun sadrazamın değişmesini istediği halde katılmaya cesaret edemedikleri bilgisini aktarmıştır.¹²⁹ Diğer bir kaynaktan yeniçeri, cebeci ve topçuların 30 Eylül'de onlara katıldığı, hatta asilerin hileyle onların kazanlarını çıkardıklarında ilk gelen yeniçeriler durumdan korktuğundan diğerlerini gelmeye zorladığı anlatılmıştır.¹³⁰ Resmî görüşü yansıtan *Vak'ı'a Takrîri* adlı yazmada ise ocakların isyancıların eline geçmesi hususunda farklı değerlendirme vardır: Aslında hepsi gizlice ittifak etmişken imtina eder gözükmektedirler, kazanlarını meydana götürmede yarışırken “müdafaa mümkün değil, mecbur kaldık” bahanesine sığınmaktalardı.¹³¹

Yeniçerilerin kararsızlıklarından istifade etmek isteyen İbrahim Paşa ve kaptanıderya Mustafa Paşa, ikinci gün padişahın gizli, en büyük ortalar olan birinci ve beşinci bölüklerin odabaşı ve ihtiyarlarına neferlerini para vadederek meydandan çekmelerini teklif ettiler. Ama onlar öldürülme korkusundan bunu kimseye açamayacaklarını söyleyerek reddettiler.¹³²

İsyancılar kaçanların ve ittifak etmeyenlerin yerlerine odabaşı ve çorbacı tayin ederek ortalarındaki taraftarlarını artırdılar. İsyanın nimetlerinden istifade için İstanbul dışından her gün gelen binlerce askeri yanlarına çektiler.¹³³ Savaşlar sırasında yeniçerileri cepheye

127 *Subhî Tarihi*, 22, 28. *Mür'it- Tevârih*, I, 9-10. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 305-306.

128 Bazı yeniçerilerin beyanları durumu yansıtmaktadır. Otuz birinci bölüğe mensup İstanbul dışında yaşayan Ahmed, esamisıyla alakalı bir durum sebebiyle İstanbul'a gelecekken olayın zuhurunu duyunca korkup gelemediğini yazmıştır. *BOA, D.YNÇ*, 101-182. Kırk sekizinci bölükten İbrahim'in esamisine işyana katılan doksan bir cemaatten biri sahip çıkmış maaş ve cülüs bahşişini almıştı. İbrahim öldürürler diye ses çıkaramamış, ancak zorba idaresi gittikten sonra şikâyet etmiş ve esamisini geri almıştı. *BOA, D.YNÇ*, 108-140.

129 Mustafazade, “1730 İsyanı,” 17.

130 *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 306.

131 Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 141.

132 *Destarî Sâlih Tarihi*, 13.

133 *BOA, C.DH.* 5071.

götürme ve istihdamlarının vasıtası olan serdengeçti bayraklarını oluşturarak her işlerini yürüttüler.¹³⁴

İsyanın üçüncü günü olan cumartesi sabahı, gece yağmalarının mağduru olan halk şikâyet için meydana geldiğinde, Patrona Halil ve Kel Mehmed Ağa onları karşılayıp dinledi ve suçluları cezalandırdı. Ardından Kel Mehmed Ağa büyük bir maiyetle İstanbul sokaklarında gezip idarenin kendi ellerinde olduğunu ve emniyeti sağlamak istediklerini gösterdi. Yüzlerce kişiyle yaptığı bu gösteride yağma ve soygunlara karışanların bir kısmı öldürüldü.¹³⁵ Serdengeçti ağalarına döğülmemeleri; mal, eşya ve paralarına el konulmasına karşı gelmeleri halka ilan edildi. Ama bu tedbirlerle geceleri İstanbul'un soyulmasına mâni olamadılar.¹³⁶ Bunun bir sebebi de yağmalara açık kapı bırakmalarıydı. Çünkü “rızk temin etmeleri sebep gösterilerek” kellelerini istedikleriyle bunların adamlarının evlerinin yağmalanmasını istisna tuttular.¹³⁷

Üçüncü gün Cebeci Ocağı bütün zabıt ve neferleriyle Etmeydanı'na geldi, saraya muhafız olarak götürülenler bile Damat İbrahim Paşa'nın bolca altın teklifine rağmen kaçarak onlara katıldı.¹³⁸ Saraydakiler ise son bir umutla yeniçerilere hâkim olabilmek için eski sekbanbaşı Hasan Ağa'ya yeniçeri ağalığı teklif ettiler. Ancak o “eğer ağa olursam benden kendi taraflarını tutmamı ister-

134Hakan Yılmaz, arşivde *BOA, D.PYM.d* 35190 numarada kayıtlı bir defterdeki serdengeçti cebecileri, “Yeni Arşiv Belgeleri Işığında 1730 Patrona İsyânı” adlı makalesinde isyan sırasında yazılan serdengeçtiler olarak göstermiştir. Oysa isyan sırasında devam savaşlar için şark cephesine tashih ve be-dergâhla cebeci yazılması emredilmiştir. Patrona İsyani sebebiyle yeniçeri ve diğer sınıf asker yazılması durunca yeni emirlerle yazılmaya devam etmesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d*. 136, hk. 1076, 1046-1048, 1073, 1075. *BOA, D.PYM.d* 35190 numaralı defter, Sivas'tan yazılan ve cepheye gönderilen on bayrak 1000 nefer serdengeçti cebeciye aittir. Defterin sonundaki izahatta, bunların Sivas'tan yazıldığı gösterildiği gibi mutat olduğu üzere defterin altında Sivas kadısının mührü vardır. 15 Rebiülevvel 1143/28 Eylül 1730 tarihi atulsa da işlemin daha önce verilmiş fermana göre yapıldığı da ilave edilmiştir. Kaldı ki isyancılara tashih ve be-dergâh fermanı isyanın ilk günü değil, I. Mahmud'un biatında verilmişti. Bahsedilen defter İstanbul'a gönderildiğinde neferlerin ana defterlere yazılması için 20 Cemaziyelahir 1143/31 Aralık 1730 tarihinde emir verilmiştir. Zaten bu tarihte zorbalar ortadan kaldırılmıştı.

135Gül, “Diyarbakır Yazması”, 21.

136*Abdi Tarihi*, 67.

137Mustafazade, “1730 İsyani,” 18.

138Gül, “Diyarbakır Yazması”, 21.

ler, kabul etmezsem öldürürler” diyerek teklifi reddetti.¹³⁹ Bunun üzerine Sultan III. Ahmed, ulemadan yeni elçilerle¹⁴⁰ yeniçeri ağası ve kulkethüdasının tayinini tasdik manasında hilat ve hediyeler gönderdi. Gelen elçilerle reis olarak Süleyman Efendi Orta Cami’de görüştü ve talepleri tekrarladı.¹⁴¹

İsyancılar isteklerini kabul ettirip pazar günü öldürülen devlet adamlarının cesetlerini aldılar.¹⁴² Ayrıca istedikleri tayinleri yapıldı; Silahtar Mehmed Paşa sadrazam, Mirza-zâde Şeyh Mehmed Efendi şeyhülislam, İstanbul eski kadısı Zülâli Efendi Anadolu Kazaskeri oldu.¹⁴³ Ama onlar bununla yetinmeyip Sultan III. Ahmed’den tahtı yeğeni şehzade Mahmud’a devretmesini istediler.

Sultan Ahmed’in çekilmesini istemelerinde birkaç hususun tesiri vardır. Öncelik yukarıda bahsedildiği gibi Sultan Ahmed, İbrahim Paşa’nın kötü idaresine göz yumduğundan isyancılar nezdinde onun kadar suçluysa. Meşruiyetini kaybetmiş, kötü idaresiyle isyana sebebiyet vermiş bir sultandı. Ayrıca istedikleri devlet adamlarını sağ vermemiş, “padişahlar hiçbir zaman kimseyi canlı düşman eline vermez, öldürülmeleriyle kanaat etsinler” sözüyle bu talebi reddetmişti.¹⁴⁴ İsyancılar ise sarayla müzakerelerinde istediklerinin canlı verilmemesinin kendilerini durdurmayacaklarını iletmişlerdi.¹⁴⁵ Hatta iddiaya göre Damat İbrahim Paşa’yı tanırlarken ve cesedin ona ait olduğunu bilirlerken “tecahül” etmişlerdi.¹⁴⁶ Bir taht değişikliği için isyancı reislerin şehzade Mahmud’la görüştükleri ve annesine para mukabilinde cülûs sözünü verdikleri de kaynaklarda yazılıdır.¹⁴⁷

Padişah değişikliğinde cülûs bahşişi büyük amildi. 9 akçe yevmiyeli bir piyade sınıfı askerin bir yıllık maaşından fazla olan bahşiş,

139 *Subhî Tarihi*, 26. Yılmaz, “İsmâil ‘Asım’ın Tarihçesi,” 207-208.

140 Diğer kaynaklarda İmad-zâde Mehmed Efendi ve Yeni Cami Şeyhi Mehmed Nureddin Efendi’nin, Diyarbakır Kütüphanesindeki yazmada nakibülleşrafin gönderildiği yazılıdır. *Mür’it- Tevârih*, I, 9. Aktepe, *Patrona İsyası*, 112. Gül, “Diyarbakır Yazması,” 21.

141 I. *Mahmud Devrine Ait Tarihçe*, 2. Gül, “Diyarbakır Yazması,” 21. *Subhî Tarihi*, 29.

142 *Subhî Tarihi*, 30.

143 *Abdi Tarihi*, 56.

144 Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 141-142.

145 *Subhî Tarihi*, 30. Yılmaz, “İsmâil ‘Asım’ın Tarihçesi,” 210.

146 *Mür’it- Tevârih*, I, 10.

147 I. *Mahmud Devrine Ait Tarihçe*, 3. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 334-336.

tepilecek fırsat değildi. Çoğu kişi fazla esami elde ettiğinden bunlardan temin edecekleri bahşiş küçük servet seviyesindeydi. Özellikle İstanbul dışından gelen on binlerce askerin maksadı yağma ve bahşişti. İsyançı reisler elbette bunları memnun etmekle itibarlarını daha artırmayı düşüneceklerdi.

Yeniçeri ağası ve zabıtlar, Sultan Mahmud'a biat için 2 Ekim Pazartesi günü öğle ezanı okunurken saraya gittiler.¹⁴⁸ Güneş doğduğunda gelmeleri istense de kendilerine tuzak kurulur korkusuyla bu vakte kadar beklemişlerdir. Geç kalmaları üzerine tekrar giden görevliye eski ocak ağalarının kendilerine teslimini şart koşular. Onlara ağalar sonra teslim edilecek diye geçiştirici bir cevap verildiğinde silahlı olarak biata katıldılar.¹⁴⁹ Biat sırasında tashih ve be-dergâh için yetki kopardıklarında hemen nefer yazmaya başladılar. Yüz kırk iki serdengeçti ağası maiyetinde bütün ocaklara yüz binden fazla adam yazıldı. Yeniçeri efendisi, başhalife ve şakirtler bir araya gelerek gece gündüz tashih yaptı; on binlerce kişiye esami verildi. Nefer yazmayı gelir kapısına dönüştürüp esami verdiklerinden 5-10 kuruş aldılar. Rüşvetle çok kişi yazılmasına itiraz eden kulkethüdası Mustafa Ağa'yı 3 Ekim'de "devlet tarafını tutuyor" diye öldürdüler, yerine haseki rütbesi olan Mahmud adlı Hoy Kalesi'nin eski ağasını tayin ettirdiler.¹⁵⁰

5 Ekim'de Sultan I. Mahmut, Sadabad'ın yıkılması emrini verdiğiğinde Patrona Halil, Kara Ali ve Muslu'dan Etmeydanı'ndaki bayrakların dışarıya çıkmamasını, şehrin emniyetinin kolluklarla sağlanmasını istedi. Ertesi cuma günü Sultan Mahmut Eyüp'te kılıç kuşandı. Kılıç kuşanma merasimine silahla gelinmesi men edildiği halde buna uymamışlardı. Yeniçeri nefer kıyafetiyle yürüyen Muslu, dervişler vasıtasıyla ahaliye para dağıttı.¹⁵¹ Merasim sonrasında Sultan Mahmut, serdengeçti ağalarını saraya davet edip her birine at hediye etti.¹⁵²

7 Ekim'de yabancı elçiler cülus tebriki için görüşme talep ettiğinden sadrazam, Patrona Halil ve diğer reislerle görüşme yaptığından

148Gül, "Diyarbakır Yazması", 23-24.

149*Subhî Tarihi*, 34.

150*Abdi Tarihi*, 57-59. *Subhî Tarihi*, 28, 36-37. Mür'it- Tevârih, I, 12.

151 *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 316.

152Gül, "Diyarbakır Yazması," 25. *Abdi Tarihi*, 61. Subhi Mehmed Efendi ve Şemdânî-zâde atları kılıç kuşanma merasimine katılacak serdengeçti ağalarına, mutat olmadığı halde ata binme isteklerinin karşılanması sebebiyle sadrazamın verdiği yazmışlardır. *Subhî Tarihi*, 39. *Mür'it- Tevârih*, I, 12.

kabul etmedi.¹⁵³ 8 Ekim’de Patrona Halil ve İstanbul Kadısı İbrahim Efendi padişahın huzuruna kabul edildiğinde kendilerine hazineler gibi hediyeler dağıtıldı.¹⁵⁴ Ertesi pazartesi günü cülus bahşişi dağıtıldı. El konulan şahsi hazineler sayesinde para sıkıntısı çekilmediğinden yeni yazılanlarla beraber herkese bahşiş verildi.¹⁵⁵

10 Ekim’de Muslu yeniçeri ağası kethüdası yapıldı, Patrona Halil’e ocağa ait on dört zeametten birini tasarruf için yayabeylik payesi verildi. Ancak Mehmed Ağa’nın ağalığı tamamen göstermelikti. Ocağın işlerini bizzat Patrona Halil ve Muslu yürütmekte¹⁵⁶ yazılan arzlarda ağa yerine onlar muhatap alınmaktaydı.¹⁵⁷

Yeniçerilere sert muamele eden, İbrahim Paşa’nın başkapıkethüdası Kara Mutafa Ağa ile ağa kapısı mumcularından Uzun Abdi, uzun aramalar sonunda yakalandı. Etmeydanı’nda bir iki gün işkence yapıldıktan sonra 11 Ekim’de parçalanarak öldürüldü.¹⁵⁸ Aynı gün Sultan Mahmud ocaklara yeni bir hatt-ı hümayun göndererek kendilerini tebrik etti ve halkı rencide etmemelerini emretti. Ertesi gün ise Etmeydanı’nı terk etmeleri hususunda bir hatt-ı hümayun daha gönderdi. Bu emirlerden sonra karşı bir hareketten korkan isyancılar, sadrazam ve şeyhülislamla görüşmeler yaparak kendilerine dokunulmayacağına dair ulema şahadetini muhtevi bir hüccet düzenlettirdiler. Ayrıca işlere karışmayacakları ve nizamı bozmayacaklarına dair söz verdiler. Serdengeçti ağalarının yirmişer adamla kışlalarda kalmalarına müsaade edildi, üç bayrak yeniçeri ise reisleri muhafazaya görevlendirildi. Ancak bazıları Etmeydanı’nı terk etmemekte direnmişti.¹⁵⁹

Verdikleri söze rağmen üç gün sonra bir eşkiya çetesi gümrüğü basıp paraları çaldı.¹⁶⁰ İstanbul’da ahaliyi tedhiş eden yağmalamalar ise hiç kesilmedi. Her gün yüzlerce kişilik çeteler İstanbul, Kadı-

153Mustafazade, “1730 İsyani,” 21.

154I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe, 5.

155Abdi Tarihi, 63. Gül, “Diyarbakır Yazması,” 26. Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 144-145.

156Gül, “Diyarbakır Yazması,” 26. Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 145.

157Bunun bir misali için bkz. BOA, D.YNÇ, 101-315.

158Subhi Tarihi, 41.

159Abdi Tarihi, 64, 69. Gül, “Diyarbakır Yazması,” 26. I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe, 6. Osmanlı Askeri Vaziyeti, 320.

160Abdi Tarihi, 66-67.

köy ve Üsküdar'da yağma yaptı.¹⁶¹ Çarşıların açılması için yapılan toplantıda esnaf kethüdaları, emniyette olmadıklarını ileri sürerek teklifi reddetti.¹⁶² Bu yüzden ocak idaresi tutumunu sertleştirdi, 15 Ekim'de dükkânları soymaya kalkan bazı yeniçerileri Mehmed Ağa ölümle cezalandırdı. Ertesi gün yine tellallar aracılığıyla kimsenin malına dokunulmayacağı ilan edildi.¹⁶³

18 Ekim Salı günü 1142/Reşen-Lezez maaşları dağıtıldı. Cülus bahşişi sayesinde gönüllerini kazandıkları askerleri daha fazla memnun etmek isteyen zorbaların talebiyle yeni yazılmış olanlara geriye yönelik iki maaş verildi.¹⁶⁴ Maaş taksim edilirken Patrona Halil yeniçerileri selamlayarak doğruca padişah dairesine gitti. Valide sultanla görüştü ve ondan 20 bin altın aldı.¹⁶⁵

4- İsyancıların Ortadan Kaldırılmasında Yeniçerilerden İstifade

Hedeflerine kolayca ulaşan isyancılar, yeni padişah ve devlet adamları üzerinde baskı kurdular. Ocak bünyesindeki zabıtlıklere talip olmayarak isyanın maksadını gösterir şekilde ahalinin temsilcisi şeklinde davrandılar. Ancak girdikleri bu yolda yanlarında kendilerini yönlendirecek devlet adamları bulunmadığından ne yapacaklarına karar veremeyip şartlara teslim oldular. Ayrıca isyan vaziyetinin devamı, yağma ve talan yüzünden ahali kısa zaman içinde onlara cephe aldı.¹⁶⁶ İsyanlara alışık İstanbul halkının korkusu üst seviyede idi. *Diyarbakır Kütüphanesi Yazması*'nda isyancılar için, "bunların başkalarına benzemediği ve defedilmelerinin fazlasıyla zorlu olacağı" yazılıdır.¹⁶⁷ Göynüklü Ahmed Efendi ise 1687 ve 1703 vakalarını gören biri olarak bu isyanın sebep olduğu dehşetin şimdiye kadar yaşanmamış olduğunu, kalem ile anlatılamayacağını ifade etmekteydi.¹⁶⁸ İsyanın tesiri çok uzun zaman hafızalardan silinmediğinden ahali, sonrasında bazı isyan teşebbüslerine mü-

161 Mustafazade, "1730 İsyanı," 22. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 316.

162 Gül, "Diyarbakır Yazması," 26. *Subhî Tarihi*, 42.

163 *Abdi Tarihi*, 65, 67.

164 I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe, 7. *Abdi Tarihi*, 69. *Destarî Sâlih Tarihi*, 23. *Mür'it- Tevârih*, I, 13.

165 *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 325.

166 Mustafazade, "1730 İsyanı," 23.

167 Gül, "Diyarbakır Yazması," 30.

168 *Târîh-i Göynüklü*, 399.

dahalelere tereddütsüz katılmıştı. 1807 Kabakçı Mustafa İsyanı sırasında da benzer durum olacak diye ahali ve esnaf büyük korku yaşayacaktır.¹⁶⁹

İsyancı reisler, idare üstündeki baskıya son verdikleri an hayatlarının gideceklerini iyi bildiklerinden kendilerini koruyacak vasıtalara sahip olmaya ve devlet adamlarından taraftar bulmaya çalıştılar. İstedikleri tayin ve azilleri yaptırmak için taraflarını kullandılar. Muvaffak olamadıklarında İbrahim Paşa ve Sultan Ahmed'in başına gelenlerin onlar içinde geçerli olacağı tehdidini dillendirdiler.¹⁷⁰ Bir ara zorluk çıkaran sadrazamı değiştirmeyi düşündüler, sabık Hemedan muhafızı Rüstem Paşa'yı kışlalarda ağırlayıp kendisine sadrazamlık teklif ettiler.¹⁷¹ O, sadrazam olmayı reddetse de serdengeçti ağalarının talebiyle şark ordusu seraskeri tayin edildi. Saraya destekçilerini sokmayı düşündüklerinden bostancibaşı ve sultan kethüdalığı gibi makamları adamlarına verdiler. Hükümet 28 Ekim'de sabık kaptanıderya Canım Mehmed Hoca Paşa'yı kaptan yapmak isteğini bildirince kendi taraflarını tutar ümidiyle serdengeçti ağaları bu kararı desteklediler. Kırım hanı Mengli Giray'ı, Tatar taifesi istemiyor diye azlettirip Bursa'dan eski han Kaplan Giray'ı 5 Kasım'da İstanbul'a davet ettiler.¹⁷² Yanaki adlı Etmeydanı kasaplarından birini Boğdan voyvodası yaptılar. İtiraz eden sadrazamı tehdit edip inat olsun diye voyvodaya 2 bin kese verdiler.¹⁷³

Bütün gayretlerine rağmen devlet adamlarını yanlarına çekmeye muvaffak olamadıklarında, bu sefer kendilerine yükselmeyi sağlayacak mansıplar sağlamaya çalıştılar. Kaynaklara göre yeniçeri ağasını sadrazam, Muslu'yu yeniçeri ağası, Patrona Halil'i kaptanıderya yapmaya, eğer Sultan Mahmud rıza göstermezse onu da tahından etmeye karar verdiler.¹⁷⁴ Yeniçeri ağalığı için kulkethüdası olmasını istedikleri Muslu'nun durumu sıkıntılıydı. Çünkü yaşı ve ocaktaki mevki uygun olmayan yirmi beş yaşındaki Muslu'yu yeniçerilere kabul ettirmek gerekliydi. Meseleyi parayla çözmeye çalıştılar, valide sultandan I. Mahmud'un tahta çıkması sırasında

169Derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanması," 102.

170Gül, "Diyarbakır Yazması," 28.

171*Abdi Tarihi*, 70. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 314-315.

172I. *Mahmud Devrine Ait Tarihçe*, 7. *Abdi Tarihi*, 71. *Subhî Tarihi*, 43, 49-54.

173Gül, "Diyarbakır Yazması," 28. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 330-331. İsyân sonrasına ait kayıtlara göre voyvodaya kulkethüdası Muslu tarafından 55 bin kuruş borç verilmişti. Yılmaz, "1730 Patrona İsyanı," 430.

174Gül, "Diyarbakır Yazması," 28. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 329.

vaat ettiği parayı istediler. Valide sultan parayı ödemese de yeniçeri odalarına gasp ettiği otuz keseyi gönderen Muslu, onların gönüllerini almayı bildi. Ancak bu sefer ilk onay mercii sadrazam karşlarına çıkacaktı. Onlar Kırım hanına başvurarak eğer sadrazam onaylamazsa onu ortadan kaldıracakları tehdidini savurdular. Kırım hanının sadrazamı iknası ve padişahın tasdikinin ardından 11 Kasım 1730'da Muslu kulkethüdası oldu.¹⁷⁵

Hükümet tarafında ise farklı düşünceler ve faaliyetler gelişmekteydi. Sultan Mahmud, henüz cülusunun ertesi günü Soğukçeşme Kasrı'nda yapılan meşverette zorbaların durumunu tartışmaya açmıştı.¹⁷⁶ Devlet adamlarından işe erkenden girişenler bile vardı. Sadrazam kethüdası Niğdeli Ali Ağa, Ekim ayı içinde bazı teşebbüslerde bulundu. Bir cuma namazı çıkışında yeniçeri ağasına zorbaların hadlerini aşacak işler yaptıklarından onlara nasihat etmesini istedi. Ayrıca saraydaki bazı ağalara isyancıların öldürülmesi ve ahalinin ayaklandırılması hususunda fikirler beyan etti. Ama bu faaliyetler erken öğrenildiğinden 24 Ekim günü Muslu ve birkaç ağa sadrazam dairesine geldiler, divanda olmasına rağmen onunla görüşüp Niğdeli Ali Ağa'yı azlettirip hapse attırdılar.¹⁷⁷

Takip eden günlerde saray, dirayetli ağalar ve güvenebileceği vezirlerle tarafını güçlendirmeye çalıştı. Yeniçerilerin önceki ağalarından vezir Muhsin-zade Abdullah Paşa İstanbul'a çağrıldı. Kırım Hanı Kaplan Giray ve kaptanıderya Canım Hoca Mehmed Paşa, zorbalara direnmenin en önemli dayanakları oldu.¹⁷⁸ Ocakların, esnafın ve halkın hissiyatını tetkik için araştırmalar da ihmal edilmedi.¹⁷⁹

Bu arada isyancıların safları iyice gevşemekteydi. Yağmalara karışanların büyük bir kısmı elde ettikleriyle şehirden kaçma derdine düştü. Serdengeçti bayraklarının sarılması emri sonrasında da uyanık davrananlar yine İstanbul'u terk etmişti. Eşkıyalıkta aşırıya gidenlerden bazıları ise ocak idaresince cezalandırılarak öldürüldü. Yağmadan koruma ve karşılığında menfaat temini de aralarına

175Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 148. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 334-336.

176Destari Sâlih Tarihi, 21.

177Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 144-145. *Subhî Tarihi*, 50-51.

178BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 229, 230, 255, 230.

179Abdi Tarihi, 71-72.

girmişti. Yeniçeri olmayan destekçilerinde de aynı davranışlar görülmekteydi.¹⁸⁰

Saray idaresi ne kadar destek bulursa bulsun isyan düzeninin kaldırılması için mutlaka Yeniçeri Ocağı'na ihtiyacı vardı. Ocağa hakiyet ise ancak içeriden destekle mümkündü. Bahsedildiği gibi en başından itibaren isyancılarla iş birliğinden kaçan ve onlara yaklaşmayan, ortalandaki görevlerini kaptıran odabaşı, çorbacılar ve daha üst zabitlerden olmak üzere çok sayıda yeniçeri mevcuttu. Çevrelerinde çok sayıda yeniçeri bulunan mazul ağalar da vakaya müdahil olmamıştı. Eski ağa Hasan ve kulkethüdası Ahmed Ağa genel kaideye aykırı olarak İstanbul'da tutulmuştu.¹⁸¹ Yine görevleri veya başka şekilde münasebetleri sebebiyle her derecede devlet adamına yakın çok sayıda yeniçeri vardı. Yani isyanın çıkmasında sessiz ve hareketsiz kalan ama şartlar değiştiği için kullanılmaya müsait geniş bir zümre bulunmaktaydı. Ancak esas dayanak noktası, ortaların sahipleri olan ihtiyar denilen emekli ve korucu yeniçerilerdi.

Serdengeçti ağaları meydanı terk etseler de bayraklarını odaların önüne dikmişlerdi.¹⁸² Bunların emrinde olan ve kışlaların yakınlardaki evlerde kalan yüzlerce yeniçeri sarhoş halleriyle ahaliye tasallut etmekte ve yağmalara katılmaktaydı. Ortaların idarelerine de müdahale eden serdengeçti ağalarının hareketleri çorbacılar, odabaşılar ve ihtiyarlar için çekilmez olmuştu. Bunlara tepkiden dolayı yeniçerilerin bir kısmı, bayrakların Etmeydanı'nı terk etmesine ilişkin çıkarılan hatt-ı hümayun ve buna itaat etmeyenlerin cezalandırılacağına ilişkin şeyhülislam fetvası sonrasında padişahı asilere karşı müdafaa edecekleri yönünde tavırlarını belli ettiler.¹⁸³

Diyarbakır Kütüphanesi Yazması'nda ocak ihtiyarlarının asilerden memnun olmadıklarını göstermek için 24 Ekim'de Patrona Halil'i odalara davet ettikleri yazılıdır. Yüz kadar silahlı adamıyla geldiğinde Orta Cami'de karşılayan ihtiyarlar, onu ağır sözlerle tehdit ettiler:

“Halil Ağa bizler ocağın ihtiyarlarıyız. Ocak demek ihtiyar demek ve neferler bizim kuzularımızdır ve kuzu anasından ayrılmaz. Sen ocağımıza muhalefet ettin, Ümmet-i Muhammed'i rencide etmeye başladın ve padişah işlerine karıştın. Türü türü fesatlıklar işledin.

180 *Abdi Tarihi*, 61-67. *Subhî Tarihi*, 47. *Mür'it- Tevârih*, I, 12.

181 *Subhî Tarihi*, 34.

182 Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 145.

183 *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 319-323.

Ve bu senin ettiğin zorbalığa yedi ocağın rızası yoktur. Padişahın ve kanunun da buna rızası olmaz. Devletin esası benim ve Devlet-i Osmaniye benim zir-i destimde (elimin altında) dermişsin. Sadrazam hazretlerinin yüzüne karşı galiz küfürler edip yine bayrak kaldırdım kendini pare pare ederim dermişsin. Yeniçeri Ocağı hıyanetten pak olmuş ocaktır ve yeniçeriler padişaha boyun eğmişlerdir. Ve bunların bıyığı bir kıl üzerine yudulur. Ve zorbalık edenleri ocaklar kabul etmezler, Yeniçeri Ocağı'na zorbalık düşmez ve edebinle memur olduğun yere var git yoksa seni bin pare ederler. Bundan böyle ocağımızı diline götürme, rızamız yoktur.”

Patrona Halil bu tehdit karşısında sadece “ben böyle lafları almam ve dinlemem” diyerek atına binip ayrıldı. Ama bu tehdit gurunun dokunmuş olmalı ki daha sert görünmeye başladı.¹⁸⁴

Bazı kaynaklardaki malumata göre bir çorbacı serdengeçti ağası tarafından 5 Kasım'da öldürünce ihtiyarlar bayrak mensuplarını odalardan atmaya karar verdiler. Beş-altı serdengeçti ağasını camiye kapatarak korkutmak istediler. Haber alan Patrona Halil yirmi kadar adamıyla gelip otuz ikinci bölüğün Bosnalı çorbacısıyla tartıştı. Patrona Halil, ne maksatla ve kimin için toplanılmış diye sorduğunda çorbacı, “bire asılacak, bu meşveret sizler içindir, sizler yoldaş mısınız, yoksa haydut musunuz? Önce bize cevap ver” diye karşılık verdi. Patrona Halil “sizin yoldaşınız olduğumuzdan ne şüphemiz var” dediğinde ise çorbacı, “öyle ise siz yeniçeri iseniz paşa kapısına ve ağa kapısına her gün niçin gidip padişaha şöyle olsun dersiniz. Bundan sonra eğer yoldaşımız iseniz herkes odasına gelsin ve bir dahi mühim işlere karışmasın. Eğer sözümüz dinlenmez ise bizler de işimizi biliriz” şeklinde sert sözler söyledi. Bu sefer Patron Halil emrindeki on iki bin Arnavut ile onları tehdit edince çorbacı, isterse bütün Arnavutluk'u getirmesini, eğer üç gün içinde bütün eşkıyayı dağıtmazlarsa hepsini öldürecekleri karşılığını verdi.¹⁸⁵ Patrona Halil tartışmanın hemen ardından şeyhülislama gitti, *isyani ahaliyi zalim idareden kurtarmak için başlattıklarını anlatarak* bu saf ve temiz niyetlerini padişaha anlatılmasını ondan istedi.¹⁸⁶ Ocaktaki hâkimiyetlerinin tehlikeye düşmesinden eski

184Gül, “Diyarbakır Yazması,” 27.

185Abdi Tarihi, 72-73. Osmanlı Askeri Vaziyeti, 332-334. Tarih hatasının çok olduğu Abdi Tarihi'nde bu tartışmanın günü 19 Ekim olarak verilmiş, ayrıca Patrona Halil'le tartışan bir odabaşı olarak gösterilmiştir.

186Rivayete göre ondan nefret eden sabık kadıasker, Patrona Halil'in para verdiği adamlarından “bu melun adamın” dağıttığı paraları denize atmalarını

ağaları sorumlu gördüklerinden sabık yeniçeri ağası Hasan Ağa ve kulkethüdasını 12 Kasım'da Rodos adasına sürdürdüler. Buna karşılık saray sabık yeniçeri ağası İstanköy'de ikamet eden Hüseyin Paşa'yı İstanbul'a çağırıldı.¹⁸⁷

Bu şartlar altında asilere karşı harekete geçmek için girişimlere başlandı. Darussade ağası ve kızlar ağası, Mısır'dan gelmiş olan Kabakulak İbrahim Ağa'yla beraber bu iş üzerine çalıştı. Ocakla irtibatı sağlayacak güvenilecek bir şahıs olarak on yedinci bölüğü çorbacısıyken isyanın çıkması üzerine Bursa'ya, bir zamanlar matarcıbaşı olduğu eski Kırım Hanı Devlet Giray Han'ının yanına giden ve tekrar onunla İstanbul'a dönen Pehlivan Halil Ağa'yı seçtiler. Sadrazam kethüdası Mustafa Bey, Halil Ağa ile görüşüp fikrini aldı. Halil Ağa güvendiği haseki Abdurrahman Ağa, serdengeçti ağası Deli Hasan Ağa ve Ömer Efendi'ye durumu açsa da onlar ne kadar güvenebileceklerini öğrenmek için sadrazamla görüşme talep ettiler. Halil Ağa, onları esirci kılığında sadrazamla görüştürdü. Bu ağalara ocaktan destek bulmaları için beş bin altınla Patrona Halil, Muslu ve yeniçeri ağasının öldürülmelerine ilişkin sadrazam buyruhdusu verildi.¹⁸⁸

Zorbaların nasıl öldürüleceği hususunda en tecrübeli olan Canım Hoca Mehmed Paşa'nın fikrine uyuldu; bir meşveret tertip edilecek, burada ortadan kaldırılacaklardı.¹⁸⁹ 24 Kasım günü sadrazamın konağındaki meşverette suikast için yeniçeriler hazırlandı. Ancak tertibin duyulması, işi tehlikeye sokacağından ağalar dışındakiler durumdan habersizdi. Bir rivayete göre o gün çok kalabalık geldiklerinden saldırıya cesaret edilememişti.¹⁹⁰ Diğer rivayete göre ise Patrona Halil meşverete katılmadığı için tertip ertelenmişti.¹⁹¹ İkinci şık daha muhtemel olmalı ki ertesi gün yeniden çağrılan asilerin katılımının sağlanması için istedikleri mansıpların verileceği bildirildi.¹⁹² Zorbalar yine muhafızları olan serdengeçti ağaları ve bunların adamlarıyla meşverete geldi. Pehlivan Halil Ağa ve otuz iki yeniçeri, sadrazam sarayındaki Kaşili Oda'da sak-

ve bastığı yerleri temiz su ile yıkamalarını istemiştir. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 334.

187 *Abdi Tarihi*, 73. *Subhî Tarihi*, 57.

188 *Subhî Tarihi*, 60-63. *Mür'i't- Tevârih*, I, 16-17. *Abdi Tarihi*, 73-74.

189 Aktepe, *Patrona İsyanı*, 131.

190 *Subhî Tarihi*, 63-64.

191 *Abdi Tarihi*, 75.

192 Aktepe, *Patrona İsyanı*, 131.

landı.¹⁹³ Meşveretten sonra Patrona Halil'e Rumeli Beylerbeyliği, Muslu'ya Anadolu Beylerbeyliği, yeniçeri ağasına ise vezirlik rütbe-leri hilatları giydirilmesine sıra geldiğinde Patrona Halil, sadrazam elinden kürk giymek istemediğini söyledi. Padişahın huzuruna gidilmesi kararlaştırıldığında suikast için saklananlar Soğukçeşme kapısından saraya nakledilip sofa bekçisi odasına sokuldu. Revan Köşkü'nde padişah zorbaları kabul ettiğinde köşke alınan suikastçılar saldırıya geçti. Durumdan haberdar olmayan yeniçerilere ne yapılacağı Pehlivan Halil Ağa tarafından söylenince itiraz etmediler.¹⁹⁴ Yeniçeri suikastçıları, saray muhafızları ve orada bulunanlar, yeniçeri ağası, Patrona Halil ve Muslu'yu öldürdüler.¹⁹⁵ Akabinde Canım Hoca Mehmed Paşa tersaneden dört yüz kalyoncu getirip arka kapıdan saraya soktu. Bâbüssaâde önünde bekleyen içerdeki olaylardan habersiz serdengeçti ağaları, mansıp ve hediye sırası geldi diye içeriye alındıklarında işin farkına vardılar ancak padişahın kendilerini affettiği söylenmesine rağmen savaşmayı seçtiler. Bunların on altısı öldürüldü, sekizi sağ yakalandı. Mücadeleyi işiten dışardaki diğer eşkıya ise firarı tercih etti. Saraydaki olaylarda 30'dan fazla kişi öldürüldü. Cesetleri, İbrahim Paşa ve diğerlerinin cesetlerinin günlerce bekletildiği yere getirildi, iki saat ahaliye gösterildikten sonra denize atıldı.¹⁹⁶

Muhsin-zade Abdullah Paşa hemen yeniçeri ağası yapılırken za-bit değişikliğinde isyanın bastırılmasında hizmetleri olanlar tercih edildi. Pehlivan Halil Ağa kulkethüdası, haseki Abdurrahman Ağa sekbanbaşı yapıldı. Yeniçerilere ise acilen hatt-ı hümayun gönderilerek ağalarına itaat etmeleri emredildi.¹⁹⁷

5- Patrona Olma Sevdasının Devam Etmesi

İsyancıların baskısı kaldırıldıktan sonra Sultan Mahmud vakaya dahil olanlara yumuşak muamele etmiş, “af zaferin zekatıdır” dü-

193 *Subhî Tarihi*, 64-65.

194 Karahasanoğlu, *Politics and Governance*, 151.

195 *I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe*, 11-15. *Subhî Tarihi*, 66. 27 Kasım 1730 tarihli kayıta yeniçeri ağası Mehmed Ağa'dan müteveffa olarak bahsedilmiştir. *BOA, C.TZ, 7274*.

196 *Abdi Tarihi*, 78. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 344. *I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe*, 16, 19. Mustafazade, “1730 İsyanı,” 25.

197 *Subhî Tarihi*, 69, 81. *Abdi Tarihi*, 77-80.

şüncesiyle cezalandırmada itidalli davranmıştı.¹⁹⁸ İsyân sonrasına ait mühimme (136 numaralı defter) ve kalebend defterinde (927 numaralı defter) takip ve cezalandırma emirlerinin azlığı, aşağıda bahsedilecek isyan teşebbüsünün ardından verilen oldukça fazla emirlerle kıyaslandığında meselenin üstüne gidilmediğini göstermektedir. Payitahttan kaçan bazı isyancı reisler bile bu müsama-hadan faydalanmıştır. Mesela isyanın en mühim elebaşlarından Çınar Ahmed, yanına kaçtığı Kırım Hanı Kaplan Giray Han'ın ricasıyla İstanbul'a gelmeme ve itaatkâr davranma şartlarıyla affedildi.¹⁹⁹ İsyân sırasında ocaklara kaydedilenler silindiğinden 7 Mart 1731'de verilen 1143/Masar-Reşen maaşı defterine göre 48007 yeniçeri kayıtlardan çıkarıldı.²⁰⁰

İstanbul'da isyanın iştirakçisi veya taraftarı çok kimse kaldı. Öldürülen reislerin ve serdengeçti ağalarının adamları arkadaşları intikamı için fırsat kollamaktaydı.²⁰¹ Ayrıca önceki düzenin müstefitlerinden ve öldürülen devlet adamlarının taraftarlarından intikam ve eski ikballeri peşinde olanlar vardı. Dolayısıyla Sultan Mahmud'un iktidarı hem isyancıların bakiyelerinin hem de eski düzenin taraftarlarının hedefindeydi. Patrona ve arkadaşlarının kolay muvaffakiyeti bahsedilen kesimleri oldukça cesaretlendirmişti.

Bütün bu durumlar idarenin gözünden kaçmazken Halep beylerbeyi tayin edilen, isyancılarla mücadelenin önde gelenlerinden Kabakulak İbrahim Paşa, 23 Ocak 1731'de ani bir kararla sadrazam yapıldı.²⁰² Ramazan Bayramı'nda (1731 Nisan başları) bir faaliyet olacağı tahmin edildiğinden buna göre tedbirler alındı.²⁰³ 26 Mart

198 *Mür'it- Tevârih*, I, 19. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 348.

199 *BOA, A.DVN.MHM.d.* 136, hk. 1444. İsyancıların önde gelenlerinden olan sabık kaptanıderya Sayda valisi Ahmed Paşa'nın kethüdası Topçu Salih aynı şartlarla affedilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 136, hk. 1445.

200 *BOA, MAD.d.* 3932, s. 1151. *BOA, MAD.d.* 17038, s. 188.

201 *Subhî Tarihi*, 75. *Abdi Tarihi*, 82-83. *Mür'it-Tevârih*, I, 19. Yabancı müşahitler isyanın Damat İbrahim Paşa'nın eşi, III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'ın babasının ve kocasının intikamını almak için tertiplendiğini iddia etmişler, hatta iddialarını desteklemek için gerçeğe aykırı olarak tertibinin cezası olarak Fatma Sultan'ın boğularak denize atıldığını yazmışlardı. Mary Lucille Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, çev. Münir Akın, (İstanbul: Ark Yayınları, 2009), 42-45. Mikes, *Türkiye Mektupları*, 146. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 353.

202 *Mür'it- Tevârih*, I, 19

203 *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 354.

1731 gecesi (pazar günü) harekete geçecekleri öğrenildiğinde ise sadrazam, yeniçeri ağası, kulkethüdası ve cebecibaşı toplantı yaptı, yeniçerilere itimat edilmediğinden leventlerden şehrin her tarafına muhafızlar yerleştirildi. Kulkethüdası, birinci bölüğün olaylara karışmasına mâni olmak için kışlarına gitti.²⁰⁴ Haber doğru çıkmış, Süleymaniye Cami etrafında gece toplanan 200 Arnavut yeni bir isyan başlatmıştı.²⁰⁵ Önce ağa kapısını basmışlar, buradaki Arnavut yeniçeriler kendilerine yol vermesiyle hizmetlileriyle savaşarak uyuyan Muhsin-zade Abdullah Paşa'nın dairesine girdimşlerdi. Ani baskından ağa, kolundan aldığı bir kurşun yarasıyla arka kapıdan kaçarak kurtuldu.²⁰⁶ İsyancılar yeniçeri ve cebecilerin kaza ve çadırlarını çıkararak Etmeydanı'nı işgal ettiler.²⁰⁷

Abdullah Paşa sadrazama durumu bildirince padişah huzurunda acilen toplandı. Yeniçerilerin asilerin tarafını tutma ihtimaline karşı cebecilerden padişaha sadık kalacakları sözü alındı, isyancılarla görüşülmesi fikri reddedilerek hemen sancak çıkarıldı. Bütün saray erkânı ve askerler çıkarılan sancakla beraber sabah erkenden Etmeydanı'na doğru ilerledi. Önceki isyanın dehşetini yaşamış ahali ve esnaf, sancağın etrafında toplanmada tereddüt etmedi. Sadrazam ve yeniçeri ağası bir koldan kaptan-ı derya bir koldan kışlalara doğru yürüdü.²⁰⁸

İsyancılar bu sefer Patrona Halil'in İstanbul'u yakma düşüncesini yerine getirmeye hamamları tutuşturmakla başladılar. Ancak bütün İstanbul harekete geçtiğinden sadece Mahmut Paşa hamamını yakabildiler.²⁰⁹

Soyguna çıkmış bir isyancı grubuyla Okçularbaşı'nda karşılaşılınca ilk çatışma başladı, reisleri Devri Can öldürülünce Etmeydanı'na doğru kaçtılar. Sadrazam ve maiyetindekiler buraya geldiğinde isyancılar talimhane kapısından firar etmiş ve kışlalara saklanmıştı. Kışlalarda yeniçeri öldürerek diğerlerinin düşmanlığını çekmek istemeyen sadrazam koğuşlara saldırılmasını yasakladı.²¹⁰ İstanbul'a

204 *Subhî Tarihi*, 76.

205 Bu isyan teşebbüsü 136 numaralı mühimme defterinin 1746 hükmünde müverrihlerin kayıtlarıyla aynı şekilde anlatılmaktadır.

206 *Destarî Sâlih Tarihi*, 35. *Subhî Tarihi*, 76.

207 *Abdi Tarihi*, 82-83.

208 *Subhî Tarihi*, 77-78. *Destarî Sâlih Tarihi*, 36-40. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 350.

209 *Târîh-i Göynüklü*, 407.

210 *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 351-52. *Târîh-i Göynüklü*, 407.

dağılıp saklananların yakalanması için ağalar emrinde yeniçeri kollukları görevlendirildi.²¹¹ Muharebelerde ve sonrasında takipte yetmiş iki kişi öldürüldü, kelleleri Arz Odası'nın penceresi önüne yığıldı.²¹² İlginçtir maktul İbrahim Paşa'nın mehterbaşı da öldürülenlerin arasındaydı.²¹³

İkinci isyan teşebbüsünün hemen ardından Yeniçeri Ocağı'na saltanata bağlı kalacaklarını ve zabitlerine itaat edeceklerini havi gönül alma ve uyarma şeklinde hatt-ı hümayunlar gönderildi. Yağma için fırsat kollayanlar olarak gösterilen isyancılara karışmalarını, onları desteklememeleri ve bildiklerini teslim etmeleri hususunda kendilerinden söz alındı.²¹⁴

26 Mart'taki isyan teşebbüsünden sonra birinci isyanın içindekiler de olmak üzere İstanbul ve taşrada geniş çaplı takip başlatıldı, çok fazla kişi cezalandırıldı.²¹⁵ Takip, bütün zümreleri kapsamıyordu. İsyancıların tayin ettiği zabitler, çorbacılar ve odabaşılarla öldürülen yeniçeri ağası ve kulkethüdasına yakın olanlar esas hedefti.²¹⁶ Bu şekilde onlarca yeniçeri, serdengeçti ağası, çavuş, çorbacı, odabaşı ve yeniçeri oğlu isyancılarla beraber oldukları, soygunlara katıldıkları, zorbaların hizmetlerinde buldukları veya saklanmalarına yardım ettikleri suçlamalarıyla kalebent edildi, tahkikatlar sonunda öldürüldü.²¹⁷ Suçsuz oldukları anlaşılanlar ise serbest bi-

211 BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1746. *Destarî Sâlih Tarihi*, 41-42. *Abdi Tarihi*, 83-84.

212 I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe, 40.

213 Osmanlı Askeri Vaziyeti, 352.

214 BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1675. BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 28, 29. *Subhî Tarihi*, 78-79.

215 Osmanlı Askeri Vaziyeti, 352

216 İsyancıların yeniçerilerden tayin ettikleri ocak imamı, 19. bölüğün çorbacısı Recep, 30. bölüğün çorbacısı Mustafa, 50. bölüğün çorbacısı Hüseyin yakalanıp Seddülbahir'e kapatılmış ve Temmuz 1731'de öldürülmeleri emri verilmişti. Yine isyancıların yardımıyla çorbacı olan dört kişiyle bir orta yazıcısı öldürülmüştü. Odabaşyken isyan sırasında 81. cemaatin çorbacısı yapılan Mehmed yakalanıp Limni'ye sürülmüşken yapılan tahkikatta suçlu olduğu anlaşıldığından Temmuz 1731'de öldürülme emri gönderilmişti. Yeniçeri ağası Mehmed Ağa'nın çuhadarıyla hu-keşânlardan bir derviş ve oğlu birkaç yeniçeriyle beraber Kilitbahir'de öldürülmüştü. BOA, A.DVN. KLB.d. 43, s. 5-38. İsyancıların elebaşlarından olup küçük çavuşluk verilen Ahmed Çavuş, Revan'daki yeniçerilerin maaşlarını götürmüşken bulunduğu yerde yakalanıp öldürülmesi için Nisan 1731'de emir gönderilmişti. BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1738-1739.

21743 nolu kalebend defterinde oldukça fazla kayıt bulunmaktadır.

rakıldı.²¹⁸ Hapsedilenlerden affedilenler arasında isyan sonrasında yeniçeri kâtibi yapılan Mehmed Emin Efendi de bulunmaktaydı.²¹⁹

İstanbul'daki Arnavutlar ve Lazlar, baskıdan esas nasiplerini alanlardı. Şüpheli görülenler sürgün edildi, toplanma yerleri olan bütün kahvehaneler kapatıldı.²²⁰ Tersanede büyük bir kahvehane inşa eden ve leventlerin toplanmasına sebep olan kaptanıderya Canım Hoca Mehmed Paşa'ya bile müsamaha gösterilmedi.²²¹ İsyancılara destek olan ocaklardaki Arnavut ve Lazların temizlenmesi için peşi sıra fermanlar çıkarıldı. Bunlardan suçlu tellaklar, hamam kapıları önünde asıldı. 1 Nisan 1730 günü kaptanıderya, leventleriyle Galata'da sandık yapan Lazlarla harp edip yakaladığı otuzunu hapsedilmek için Bâb-ı Âliye getirdi.²²²

İkinci isyanın hemen ardından Bosna valisi olan Topal Osman Paşa'dan memleketlerine kaçan Arnavutları yakalayıp şiddetle cezalandırması istendiğinden o çok büyük bir takibat başlattı.²²³ Yine Mayıs 1731'de "ref'i livay-i şekâvet ve Devlet-i 'Aliye'ye suikast ve ihanet eden Arnavud taifesinin" öldürülemeyip kaçanlarından serdengeçti ağaları ve neferlerinin yakalanması Rumeli valisinden istendi.²²⁴ Anadolu ve Rumeli'ye giden emirler ayrıca firar edenlerin bulunmasını, gasp ettikleri eşyalar ellerinden alınarak sahiplerine teslim edilmek üzere kayıt altına alınmasını, haklarında verilecek hükümlere kadar yakın kalelere kapatılmalarını ihtiva etmekteydi.²²⁵

Patrona İsyani'nın getirdiği iktidar karşıtı hava taşraya da yayılmıştı. İsyani hazırlayan şartlar taşra için de geçerli olduğundan zaten müsait bir zemin vardı. Her iki isyandan sonra çok fazla kişi İstanbul'dan kaçmıştı. Cezalandırılanların adamları veya akrabaları intikam faaliyetlerine gittikleri yerlerde devam etmişlerdir. Bazı muhitlerde isyanın kahramanı Patrona Halil'e özenerek "Patronalık" taslayanlar da ortaya çıktı. Bender'de doksan birinci cemaatten Kalaycı Mehmed, isyanı öğrenince elinde Kur'an-ı Kerim-

218 BOA, A.DVN.KLB.d. 43, s. 4, 13, 28.

219 BOA, C.AS, 52738.

220 Shay, *Lale Devri ve Sonrası*, 42-45. Hapse gönderilen Arnavutlar için bkz. BOA, A.DVN.KLB.d. 43, s. 5. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 348, 353-354.

221 *Subhî Tarihi*, 84.

222 *Târîh-i Göynüklü*, 407.

223 BOA, A.DVN.MHM.d. 136, hk. 1746.

224 BOA, A.DVN.MHM. d. 138, hk. 74.

225 BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 28, 29.

le kahvehaneleri dolaşıp, “beni Patrona yaparsanız size bir günde ulufe getiririm” dediği öğrenildiğinde muhafız Osman Paşa tarafından yakalanarak Akkirman Kalesi’ne kapatıldı ve Mayıs 1731’de öldürüldü. Haziran 1731’de Amasya’da yeniçeri eşkiya çetesi reisi birisi, kendisini “Patronay-i Sani” ilan etmiş, kadıyı dövmüş ve büyük karışıklıklara sebep olmuştu.²²⁶

Bütün sert muamele ve tedbirler isyan düşüncesini kaldırmadı, iktidarla bazı kesimler arasındaki düşmanlık gittikçe derinleşti. Aşağılanıp İstanbul’a sokulmamaları, memleketlerinde bile saklanamamaları kinlerini artırmıştı. İsyân hazırlığındaki Laz ve Arnavut cebeci ve yeniçeri on sekiz kişi 2 Eylül 1731’de bayraklarıyla yakalandı. Onları sırlarını açtıkları Süleyman adlı bir cebeci karakullukçu ele vermişti.²²⁷ Sadrazam huzurundaki sorguda, aynen Patrona İsyânı’ndaki gibi ocakları ele geçirmek ve hükümete hâkim olma fikrinde olduklarını anlatmışlardı.²²⁸

Aynı günlerde farklı bir kesimden bazı kişiler de iktidarı devirme için hazırlık yapmaktaydı. Bunlar muhtemelen diğerleriyle ittifakı olan maktul İbrahim Paşa, kaptanıderya Mustafa Paşa ve kethüda Mehmed Paşa’nın adamlarıydı. Ama bunlar da düşündüklerini yapmadan yakalandılar.²²⁹

Bu şartlar Kabakulak İbrahim Paşa’nın sadaretinin sonunu da getirdi. Oldukça hassas davranan, en küçük kavgalara bile sert mukabele eden ve dolayısıyla havayı iyice geren İbrahim Paşa, hakkında padişaha çok şikâyet gittiğinden 11 Eylül 1731’de azledildi.²³⁰ Ancak yine de iktidar için tehlikeli kesime karşı sert tutumdan vazgeçilmedi. 2 Eylül 1731’deki isyan teşebbüsünün ardından kaçanlar ve taşrada düzensizliklere girişenlerin teftişi için Anadolu’ya Vezir Ahmed Paşa görevlendirildi, emrine ocaktan Haseki Süleyman Ağa verildi.²³¹ Ekim 1731’de takibatlara devam edilmesi yönünde

226 BOA, A.DVN.KLB.d. 43, s. 4, 13.

227 *Mür’i’t- Tevârih*, I, 22-23. *Subhî Tarihi*, 90-93.

228 “Bizim tedbirimiz böyle idi ki; mâh-ı mezbûrun yigirmi yedinci cum’a günü halk câmi’de iken cem’iyyetimiz ve tedbirimiz ile Paşa Kapusun basup ve seni pâre pâre idüp Et Meydâmı ’na cem’ olunup ibtidâ her ocağa zâbitler ta’yîn olunduktan sonra ulemâ tarikin tashîh ve erbâb-ı menâsıba nizâm virilüp donanmayı tashîh itsek gerek idi. Velâkin bi-emr-i Hudâ ol gün şol kadar yağmur yağdı ki, bir vechile mümkün olmayup rahmet mâni’ oldı.” *Tarih-i Göynüklü*, 408.

229 *Tarih-i Göynüklü*, 409-410.

230 *Subhî Tarihi*, 96-97. *Mür’i’t- Tevârih*, I, 23. *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 354.

231 BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 355.

Özi valisi ve Rumeli'deki bazı sancaklara yeni emirler gönderildi.²³² Kaza kaza gezerek isyancıları araştırmak ve yakalamak için ocaktan ağalar ve diğer kurumlardan görevliler tayin edildi, taşradaki görevlilerin kaçak isyancıları ihbar etmeleri için taahhütler alındı.²³³ Kalelere ve memleketlerine kaçanlar yakalanıp cezalandırıldı.²³⁴

Buna karşılık taşrada hala yılmadan direnenler ve idareye karşı çalışanlar vardı. Tabii destekçileri de eksik değildi. Yeniçeri serdarlarından bazıları, kaçak isyancılara destek vermekte, onları saklamakta hatta hapisten kaçırmaktaydı.²³⁵ 7 Mayıs 1732 tarihli bir kayda göre Kastamonu'da kahvehanelerde devlet aleyhine propaganda yapıp insanları tahrik eden Eşber, Gözeoğlu Ali ve kulkethüdası Muslu'nun akrabasından müezzın Molla Ali adlı yeniçerilerin yakalanmaları emredilmişti. Ancak onlar İstanbul'a kaçıp gizlenmişti.²³⁶ 8 Temmuz 1732'de İlbasan'da kahvehaneleri dolaşıp yeniçerileri tahrik eden bir imamı, kadı şikâyet etmişti.²³⁷ Ağustos 1734'te Patrona'nın kethüdası Kara Bekir'in Niğde'de saklandığı haberi alınınca öldürüp kellesini İstanbul'a göndermesi istendi.²³⁸

Muhtemel bir isyana destek olacakların İstanbul'da bulundurulmaması siyaseti ise çok sıkı şekilde takip edilmekteydi. İstanbul'da ayaklanma çıkaranların çoğunun Rumeli tarafından geldiğinden bunların İstanbul'a sokulması kararı alındığının açıklandığı Ekim 1731 tarihli bir emirde bu bölgeden iş icabı gelenlere kadı ve ayanların kefil olması şartı getirildi.²³⁹ Aralık 1732'de, Arnavutların gerek Müslüman gerek gayrimüslim olanlarının İstanbul'a sokulmamasına ilişkin yasağı ihlal eden görevliler ikaz edildi.²⁴⁰ İstanbul'da bulunan yeniçerilerden huzursuzluk çıkaranlar sürülmekte veya memleketlerine gönderilmekte, adi suç işleyenler bile İstanbul'a gelmemeleri şartıyla affedilmekte hatta bunların Üsküdar gibi ya-

232 BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 414-418.

233 BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 146, 254. BOA, A.DVN.MHM.d. 139, hk. 751. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 128. Gizlice çalışan bir görevlinin bir kişi hakkındaki raporu için bkz. BOA, C.DH. 5071.

234 BOA, A.DVN.MHM.d. 140, hk. 258. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 14, 27, 96, 218, 252.

235 BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 310.

236 MŞH. SSC.d. 5814, s. 389.

237 BOA, C.ZB, 2485.

238 BOA, AE.SMHD.I, 12019.

239 BOA, A.DVN.MHM.d. 138, hk. 414-418.

240 BOA, A.DVN.MHM. d. 139, hk. 153.

kınlardan geçmeleri bile yasaklanmaktaydı. Evleri İstanbul'da olan daha az tehlikelilere ise ikazlarla müsaade edilmekteydi.²⁴¹

Duruma bir müddet hâkim olunabilmişken 1736-39 harplerinden sonra orduyla İstanbul'a dönen tehlikeli kesim, 6 Haziran 1740'ta yeniden ayaklandı. Sadrazamın Sadabad'da, padişahın Beykoz'da olduğu günü seçen, İstanbul'daki kıtlığı sebep gösteren isyancılar Sipah Pazarı'nı yağmaladıktan sonra Bitpazarı'ndan Kazancılara ve oradan Etmeydanı'na gitmek üzere Sultan Bayezid Camisi'nin avlusuna geldiler. Bütün esnaf korkudan dükkânları kapatıp firar etmişti. Nişancı Ahmed Paşa ve yeniçeri ağası Hasan Paşa'ya hemen haber verilmişken Sultan Bayezid kolları çorbacı Hasan Ağa, "eğer bana yardım ederseniz neferlerimle bunları dağıtırım" diyerek halktan yardım istedi, çevredekilerin ona iştirakiyle müdahale edildi. Ahmed Paşa ve yeniçeri ağası yetiştiğinde ise isyancıların tamamı öldürüldü. Bu olayın tertipçileri yine Arnavutlardı. Destekçileri ise Lazlarla Harputlulardı.

22 Haziran 1740'da azledilen İvaz Mehmed Paşa'nın yerine gelen sadrazam Ahmed Paşa'ya verilen 24 Haziran tarihli hatt-ı hümayunda duruma dikkat çekilmekteydi. Ondand hassas dengeyi bozacak muamelelerden sakınması, sabık sadrazamın emniyet hususundaki ihlallerini gidermesi istendi ayrıca 1736-39 harplerinde başarılı olan ocaklara, özellikle yeniçerilere ehemmiyet vermesi, onların tepkisini çekecek muamelelerden sakınması emredildi.²⁴²

Bir yandan da İstanbul'dan uzaklaştırmalara yeniden başlandı. Hanlar ve hamamlar basılarak suçlu görülen Arnavutlar öldürüldü, başıboş ve işsiz-güçsüz kesim yeniden memleketlerine gönderildi. Bundan sonra bu tür faaliyetlere girişenlere hem askerlerin hem de çarşı esnafının korkmadan müdahale etmelerinin istendiği, öldürülmelerinin verilen fetvalara göre caiz olduğunu gösteren hatt-ı hümayun çıkarıldı.²⁴³ Aralık 1740'ta çıkarılan bir emirde, daha önce "Müslim-kefere Arnavut taifesi ve sair serseri eşhas makulesinin" İstanbul'da teftiş edilip han, hamam ve dükkânlardan atılıp Ru-

241 BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 92, 191, 204. BOA, A.DVN.KLB.d. 16, s. 82. 1734 yılında Parmakçı'da Berber Köse Mehmed adlı yeniçeri, halkı tahrik edecek sözler sarf ettiği ve dükkânına serserileri topladığından hapsedilmiş, iki ay sonra serbest bırakıldığında bir daha bu şekilde davranmaması yolunda ikaz edilmişti. BOA, A.DVN.KLB.d. 44, s. 6, 44.

242 BOA, A.DVN.MHM.d. 147, s. 1.

243 BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 616. *Mür'it- Tevârih*, I, 97. *Târîh-i Göynüklü*, 409-410.

meli tarafında Tekfurdağı ve Gelibolu, Anadolu'da tarafında ise İzmit'ten öteye gönderildiği anlatılmış, buralardaki idarecilere, gemi ve kayık işletmecilerine onların dönmelerine müsaade etmemeleri ve aracılık yapmamaları hususu tekrar hatırlatılmıştır.²⁴⁴

İsyanının hareketlendirdiği kesimlerin Osmanlı iktidarını hedeflemesi yüzünden Sultan Mahmud, uzun yıllar isyan tehdidiyle tahtta kaldı. Sıkı tedbirlerle saltanatını ayakta tutan sultana karşı girişilen teşebbüslerin muvaffak olamamasını Göynüklü Ahmed Efendi, *tahtının yüceliğine ve kendisinin masumluğuna* bağlamaktaydı.²⁴⁵

Tehdidin geldiği kesimlerin payitahttan uzak tutulması mücadelesi verilirken, bunların kaynağı olması bakımından yeniçeriliğe bakış da değişti. Ancak iktidar karşıtı hareketlere karşı kullanılacak tek güç onlar olduğundan payitahtta ocakla münasebeti kuvvetli ve iktidar tarafına meyilli İstanbullu ve Anadolu'lu yeniçeri zümresi bulundurulularak durum dengelenmeye çalışıldı. Bütün yeniçeriler için geçerli olmak üzere oldukça ihtiyatlı bir siyaset yürütüldü. Özellikle sadrazamlardan itidalli olmaları istendi, onları tahrik edecek sert muamelelere başvuranlar ikaz edildi hata bazıları bu sebeple görevden alındı. Mesela 3 Temmuz 1752 tarihinde yeni sadrazam Mustafa Paşa'ya yazılan hatt-ı hümayunda; önceki sadrazam Mehmed Emin Paşa'nın ocaklara sert ve kibirle muamele ettiği, kimseyle geçinemediği, birkaç kere uyarılmasına rağmen tavrını değiştirmedeğinden azledildiği, kendisinin yeniçerileri ve tüm ocakları kapıya davet edip padişahın onlardan razı olduğunu, ekmeğinin helal olduğunu ve onlardan iyi hizmet beklediğini bildirmesi ve gönüllerini alması hususları anlatılmıştır.²⁴⁶

Aynı tedbirler Sultan III. Osman ve sonrasında da varlığını devam ettirdi. Başta yeniçeriler olmak üzere askerî zümreden basit kavgalara girişinler, işsiz güçsüz kesimini başına toplayanlar, esnaf içinde huzursuzluğa sebep olanlar payitahttan uzaklaştırıldı ve dönmeleri yasaklandı. Ortalarında huzursuzluk çıkaran esamisi olan yeniçeriler kalelere sürüldü.²⁴⁷ Hem tedbir alınan dönemler

244 BOA, A.DVN.MHM.d. 147, hk. 1141.

245 *Tarih-i Göynüklü*, 409.

246 BOA, A.DVN.MHM.d. 155, hk. 2029.

247 Bu hususu gösteren mühimme ve kalebend defterlerinde oldukça fazla emir ve diğer kayıtlar mevcuttur. Mesela Aralık 1763'te arka hamallarından bazı yeniçeri daha önce sürülmüşken dönüp tekrar hamalları iğva ettiğinden yeniden memleketlerine sürülmüşlerdi. BOA, A.DVN.KLB.d. 14, s. 259.

hem uzun harpler (1768-74 ve 1787-92) zamanlar, tehlikeli kesimlerin İstanbul'dan uzak kalmasını sağladığından merkez için ferahlama dönemleriydi.

Sonuç

Sultan III. Ahmed ve İbrahim Paşa, ağırlıklı olarak taşrayı temsil eden bazı askerlerin öncülüğündeki isyan sonunda devrildi. İsyanı küçük bir zümrenin başarabilmesini sağlayan iktidarın meşruiyetin zayıflamasıydı. Böylece başlangıcı itibariyle pek büyük olmayan bir kalkışma, şartların kullanılacak müdahale vasıtalarını işlemez hale getirmesinin de sayesinde muvaffak oldu. İsyan muhalefet-iktidara karşı gelme geleneği içerisinde ortaya çıksa da dahil olan kesimler ve süreci bakımından kendinden önceki ayaklanmalardan farklılık arz etmektedir.

İsyanın öncülüğünü yapanlar mensubiyet bakımından payitahtın kurumsal ve toplumsal yapısına bağlı değillerdi. Tabii bu isyandan önceki bazı dönüşümlerin neticesiydi. Klasik dönemde Osmanlı askerî-mülki yapısı merkezden taşraya yayılır ve istihdam bu yönde sağlanırdı. XVII. yüzyılın ortasında tersine bir hareket, yani taşradan merkeze yönelme iyice belirginleşmişti. Devşirmenin bitmesi, tashih ve be-dergâhın yoğun uygulanmasıyla askerî kesim memleketlerinden merkeze akmıştı. Arnavutların bunlar içinde ağırlık teşkil etmesi de buna bağlıydı ki askerlik için en fazla başvurulanlar onlardı. Savaş dışı dönemde merkeze gelenler istihdam edilmediklerinde çeşitli sektörlerde çalışır veya bir kapıya bağlanırdı. Dolayısıyla gösterilen askerî yapının ürettiği zümreler, Patrona İsyanı'nda iktidarın karşısındaydı. Durum farklı zeminlerde ve şartlarda ortaya çıkan sonraki isyanlar da bile kendisini göstermişti ki Alemdar Mustafa Paşa vakasında Yedikule'de tabakhanelerde çalışan altı bin Arnavut, sekbanlarla harbeden bir kısmı hemşerileri olan yeniçerilerin yanında yer almıştır.²⁴⁸

Patrona İsyanı'nın kendine mahsus diğer bir yönü, iktidarı hedef alan güçlerin canlı kalması ve merkez dışına da kaymalarıydı. Patrona İsyanı başlayıp hemen biten bir vaka değil, iktidara karşı sürekli hale gelen mücadelenin başlangıcı veya ortaya çıkarıcısıydı.

²⁴⁸ *Saray Günlüğü (25 Aralık 1802-24 Ocak 1809)*, haz. Mehmet Ali Beyhan, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınevi, 2007), 256.

İsyancıların üst akıllarının olmaması kolay şekilde ortadan kaldırılmalarını sağlamışsa da iktidarın dayanağının kendilerine zayıf görünmesi mücadelelerinde ısrara yola açtı. Dolayısıyla tahta olan tehdit süreklilik kazandı. Muhataplarını takiple yıldırma derdinde olan devletin tavrı ise mücadeleyi canlı tuttu. İsyanıdan sonra İstanbul uzun yıllar güç savaşına sahne oldu. Tabii devamlılığı olan bu mücadele iktidarı düşman veya hasım olarak gören anlayışı sürekli büyüttü. Güçler taşraya ait olduklarından dolayısıdır ki mücadelelerini buldukları yerlere de taşıdılar. Yeniçeriler, Arnavutlar ve milliyetçiliğin etkisiyle ve merkezi idarenin zayıflamasıyla ortaya çıkan diğer güçler Rumeli’de ortak hareket etti ve birbirlerine destek verdi. 1768-74 harplerine kadar istihdamına gerek duyulmayan ve İstanbul’a gelmeleri de kısıtlanan Arnavutlar Rumeli’de çeşitli sorunlara sebep oldular. 1768-74 harplerine kadar yeniçerilerle ittifaken ahalileri üzerine tasallut edebilecekleri Belgrad, Niş gibi kalelerle Mora’ya yayılmaya çalıştılar.²⁴⁹ Savaş sonrasında ise zaten Arnavutlar’da ayaklanma hareketleri başladı. Artık devletin gözünde onlar “halifeyi reddedenlerdi.”²⁵⁰

249İlgili kayıtlar için bkz. BOA, A.DVN.MHM.d. 156, hk. 14. BOA, A.DVN.MHM.d. 161, hk. 109, 129. BOA, A.DVN.MHM.d. 163, hk. 109. BOA, A.DVN.MHM.d. 164, hk. 1454.

250BOA, A.DVN.MHM.d. 176, hk. 99.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Ali Emiri

Sultan I. Mahmud: 12019, 21377.

Bab-1 Asafi

Mühimme Defterleri: 135, 136, 138, 139, 147, 155, 176.

Kalebend Defterleri: 14, 16, 43, 44.

Bab-1 Defteri

Yeniçeri Kalemî Evrakları: 97, 101, 102, 108, 267.

Cevdet

Askeriye: 52738.

Dahiliye: 5071.

Maliye: 29465.

Zaptiye: 2485.

Maliyeden Müdevver Defterler

Meşihat Şeriyeye Sicil Defterleri: 5814.

Kitap, Makale ve Tezler

1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi, yay. haz. Faik Reşit Unat. Ankara: TTK Basımevi, 2014.

Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi, haz. Fahri Ç. Derin. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.

Aktepe, Münir. *Patrona İsyanı (1730)*. İstanbul: Altınordu Yayınları, 2016.

_____. "1727-1728 İzmir İsyanına Dair Bazı Vesikalar." *Tarih Dergisi* 8 (1956): 71-98.

Altınay, Ahmet Refik. *Lâle Devri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1973.

Anonim Osmanlı Tarihi, yay. haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: TTK Basımevi, 2000.

Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, I, haz. Mehmet Ali Beyhan. Ankara: TTK Basımevi, 2003.

Çınar, Şükran. "1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe." İÜEF Mezuniyet Tezi, No 11059.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler-Nesâyihi'l- Vüzerâ vel Ümerâ*, der. ve çev. Hüseyin Ragıp Uğural. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: TTK Basımevi, 1995.

- Derin, Fahri. "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe." *Tarih Dergisi* 27 (2011): 99-110.
- Dervişoğlu, Muhammed. "III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayûn Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr.6094, vrk. Ib-30a." İÜEF Mezuniyet Tezi, 1974.
- Destarı Sâlih Tarihi*, yay. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: TTK Basımevi, 1962.
- Georg Ogulukyan'ın Ruznamesi*. Tercüme ve notlar Hrand D. Andreasyan. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1972.
- Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü*. haz. Songül Çolak-Metin Aydar. İstanbul: TYEKB Yayınları, 2019.
- Graf Marsilli. *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*. Türkçeye çeviren Kaymakam Nazmi. Ankara: Büyük Erkânıharbiye, 1934.
- Gül, Abdulkasim. "Diyarbakır Ziya Gökalp Kütüphanesindeki Patrona Halil İsyanı Adlı Yazma." *ETÜTD* 1 (2021): 7-32.
- _____. *Yeniçeriliğin Tarihi*, I-II. İstanbul: Küre Yayınları, 2022.
- Karahasanoğlu, Selim. "A Tulip Age Legend: Consumer Behavior And Material Culture In The Ottoman Empire (1718-1730)." Doktora Tezi, State University of New York at Binghamton, 2009.
- _____. "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi ve Terekesi." *OTAM* 24 (2008): 97-128.
- _____. *Politics and Governance in the Ottoman Empire: The Rebellion of 1730*. Cambridge; Department Of Near Eastern Languages And Civilizations, Harvard University 2009.
- _____. "İstanbul'un Lâle Devri mi? Tarih ve Tarih Yazımı." *Masaldan Gerçeğe Lâle Devri*, haz Mustafa Armağan, 57-106. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- _____. İspirizâde Ahmed Efendi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. EK1: 664-665.
- _____. "1730 İsyanı." *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, II. Cilt, ed. Coşkun Yılmaz, 135-143. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2015.
- Kelemen Mikes. *Türkiye Mektupları*. Terc. Sadrettin Karatay. Ankara, TTK Basımevi, 2014.
- Mardin, Şerif. Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler I, der. Mümtazer Türköne-Tuncay Önder. İstanbul İletişim Yayınları, 2017.
- Mustafazade, Tofig. "Bir Yabancı'nın Gözü İle Eylül 1730 İstanbul İsyanı." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 33 (2018):1-27.

- Olsen, Robert W. "Esnaf ve Patrona Halil İsyanı (1730): Osmanlı Siyasetinde Bir Eksen Kayması mı?" *Doğu Batı* 85 (2018): 217-230.
- Oral, Ertuğrul. *Mehmed Halife Tarih-i Gilmanî.*" Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Saray Günlüğü (25 Aralık 1802-24 Ocak 1809).* Haz. Mehmet Ali Beyhan. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınevi, 2007.
- Shay, Mary Lucille. *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Lale Devri ve Sonrası (1720-1734).* çev. Münir Akın. İstanbul: Ark Yayınları, 2009.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme, İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721).* haz. Mehmet Topal. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018.
- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târîhi Mür'it- Tevârih*, I. haz. M. Münir Aktepe. İstanbul: İÜEF Matbaası, 1976.
- Türkal, Nazire Karaçay. "Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke: 1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695."* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012.
- Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi Sâmi ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte*, İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin. haz. Mesut Aydın. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007.
- Yaşar, Ahmet. "18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Hamam Tellakları Üzerinde İktidarın Gözetimi." *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 8, (2020): 405-417.
- Yılmaz, Hakan. "Patrona Vak'ası Hakkında Yazılmış Kısa Kronikler ve Devrin Vak'anüvisi Küçük Çelebi-zâde İsmâil 'Asım'ın Tarihçesi." *Doğu Batı* 85 (2018): 179-216.
- _____. "İsyânın Gölgesindeki İstanbul: Yeni Arşiv Belgeleri Işığında 1730 Patrona İsyanı." ed. Feridun M. Emecen - A. Akyıldız - E. Safa Gürkan, 411-452. İstanbul: İBB-29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016.

THE PATRONA REBELLION AND JANISSARIES: THE LONG-AWAITED REVOLUTION WHICH TURNS INTO A NIGHTMARE FOR THE OTTOMAN THRONE

Abstract

1730 Patrona Halil Rebellion and the presence of Janissaries in the rebellion is the subject of this article. The article is divided into six parts, apart from the introduction containing a brief literature review. The study first revealed who the rebels were. Their neighborhoods and their entrenched-partnership sections have been introduced. Then, the process of the janissary becoming the main power in terms of influencing and opposing the government was revealed. In the third part, the legitimacy of the sultan and the power before the Patrona Rebellion was evaluated, its suitability for the rebellion/uprising in the Ottoman political world was discussed, and the reasons for the revolt that directly concerned the janissaries were focused on. In the next two sections, the process of the rebellion was discussed; Along with the decisions of the rebels and their pressure on the new government, the behavior of all Janissaries in this process was examined. In the last part and in conclusion, the break in the political structure of the rebellion and the new threats to the power were tried to be determined.

Key words: Rebellion, Ahmed III, Patrona Halil, Damat İbrahim Pasha, Janissary, Albanians.

